

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ
ÚSTAV HISTORICKÝCH VĚD

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2016

LUCIE HORÁKOVÁ

Univerzita Pardubice

Fakulta Filozofická

Ústav Historický ústav

**Německé obyvatelstvo v tzv. národnostním ostrově na Brněnsku
1939 – 1945**

Lucie Horáková

Bakalářská práce

2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lucie Horáková**
Osobní číslo: **H134149**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Spisová a archivní služba**
Název tématu: **Německé obyvatelstvo v tzv. národnostním ostrově na Brněnsku v letech 1939-1945**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce bude zaměřena na problematiku německého obyvatelstva na Brněnsku (Brno a pol. okr. Brno-venkov) a nacistickou národnostní politiku v období Protektorátu Čechy a Morava. Studentka se soustředí na posilování vlivu Němců v místní (obecní) správě, sestaví statistický rozbor německého obyvatelstva dle jednotlivých obcí v synchronní i diachronní perspektivě, posoudí úspěšnost cíleného programu získávání obyvatel pro německou národnost a pronikne do problematiky smíšených česko-německých rodin. Oblast Brna a okolí byla pro nacistické okupanty klíčová z hlediska jejich germanizačních záměrů, studentka tedy v tomto smyslu posoudí správní působnost oberlandrátu, NSDAP a dalších nacistických orgánů a kompetenční spory mezi nimi. V další části se bude autorka věnovat sociální a hospodářské péči o místní Němce, zdravotní péči, německému školství a kulturnímu životu. Stranou pozornosti nezůstanou ani interakce s místními Čechy a postoje českého obyvatelstva k Němcům. Autorka neopomene ani osud "brněnských" Němců po roce 1945. Studie bude založena na příslušných archivních pramenech (NA Praha, MZA Brno, SOkA Brno-venkov). Hlavním záměrem práce je analyzovat projevy nacistické národnostní politiky na regionální úrovni, a to v oblasti s vysokým podílem etnických Němců.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

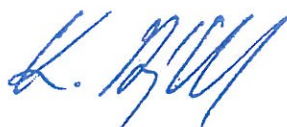
Seznam odborné literatury:

ALTRICHTER, Anton. Der Volkstumskampf in Mähren. St. Pölten, 1940.
BRANDES, Detlef. Češi pod německým protektorátem. Praha, 1999. BRYANT, Chad. Občanství, národnost a každodenní život: Příspěvek k dějinám česko-německých smíšených manželství v letech 1939-1948. Kuděj. 2002/2. s. 43-54. BRYANT, Chad. Prague in Black: Nazi Rule and Czech Nationalism. Cambridge (Mass.), 2007. DOLEŽAL, Jiří. Česká kultura za protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie. Praha, 1996. FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody. Díl 1. a 2. Brno, 2011, 2012. BRUMMER, Alexandr - KONEČNÝ, Michal. Brno nacistické: průvodce městem. Brno, 2013. GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan. Dramatické i všední dny protektorátu. Praha, 1996. GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan. Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XV.a (1938-1945). Praha, 2006. KÜPPER, René. Karl Hermann Frank (1898-1946): Politische Biographie eines sudetendeutschen nationalsozialisten. München, 2010. MARŠÁLEK, Pavel. Protektorát Čechy a Morava: Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha, 2002. STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947. Praha, 1991. ZAHRA, Tara. Reclaiming Children for the Nation: Germanization, National Ascription and Democracy in the Bohemian Lands, 1900-1945. Central European History. Vol. 37, no. 4. s. 501-543.

Vedoucí bakalářské práce: **PhDr. René Novotný**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. března 2015**

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. března 2016**

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2015

Prohlášení

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Brně 1. září 2016

.....

Lucie Horáková

Poděkování

Tento prostor bych ráda využila k poděkování těm, bez kterých by tato práce nevznikla. Velmi bych chtěla poděkovat mému vedoucímu práce PhDr. Renému Novotnému, kterému děkuji za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a vypracování bakalářské práce. Poděkování patří i vědeckému pracovníkovi Moravského zemského muzea PhDr. Janu Břečkovi za jeho pomoc s obrazovým materiálem. Děkuji Jakubu Širockému za pomoc při překladu do anglického jazyka. Dále bych pak chtěla poděkovat své rodině a přátelům, kteří mne po celou dobu podporovali. A v neposlední řadě, mé největší díky patří mým rodičům, kteří mi byli po celou dobu studia nejen finanční ale především morální podporou.

ANOTACE

Tato práce pojednává o německém obyvatelstvu v tzv. národnostním ostrově na Brněnsku v letech 1939 – 1945. Práce je uspořádána tak, aby umožnila čtenáři komplexní pohled na německou menšinu na Brněnsku v oblasti veřejného a soukromého života. Snaží se odpovědět na otázky zahrnující německou správu na Brněnsku, získávání osob pro německou národnost, problematiku smíšených manželství, sociální a hospodářskou pomoc pro německé obyvatelstvo, školství, kulturu atd. Specifičnost práce je, že k srovnání a porovnání jsem využila materiály týkající se malých obcí na Brněnsku.

KLÍČOVÁ SLOVA

Morava, Protektorát Čechy a Morava, Brno, Brněnský, národnost, Němci, školství

TITLE

German population in the so-called ethnic island Brno 1939 – 1945

ANNOTATION(ABSTRACT)

Annotation

This paper is about German citizens at so-called ethnic island at Brněnsko in the years 1939 – 1945. The paper is sorted so that it enables a complex view of the German minority and their public and private life. It is trying to answer questions about German administration and about getting people to German nationality, issues with mixed marriages and social and economic help for German citizens, education, culture and so on. It is specific for my work that I used materials about small villages at Brněnsko for comparison.

KEYWORDS

Moravia, Protectorate of Bohemia and Moravia, Brno, nationality, Germans, education

Obsah

1. Úvod.....	11
1.1. Literární rešerše.....	13
2. Dějiny německého osídlení na Moravě	15
2.1. Od vzniku Československa k okupaci	19
3. Německá správa na Brněnsku.....	22
4. Demografický vývoj obyvatel	27
5. Národnostní politika	30
6. Smíšená manželství.....	36
7. Zdravotní péče a rasová péče.....	42
7.1. Rasová politika	42
7.2. Zdravotní péče	42
8. Školství	46
9. Německá kultura v Brně	53
10. Sociální a hospodářská péče o etnické Němce	58
11. Interakce mezi Čechy a Němci a následný odsun německého obyvatelstva 1945	63
11.1. Interakce mezi Čechy a Němci	63
11.2. Odsun německého obyvatelstva 1945.....	64
12. Závěr	66
13. Resumé.....	69
14. Seznam použitých zkratk	70
15. Obrazová příloha.....	71
16. Použité zdroje informací.....	81

Seznam ilustrací a tabulek

Tabulka 1. Místní skupiny NSDAP okres Brno

Tabulka 2. Počet německého obyvatelstva okresu města Brna v roce 1930

Tabulka 3. Počet německého obyvatelstva okresu Brno-venkov v letech 1930 a 1940

Tabulka 4. Seznam obcí řízených Němci na Brněnsku

Tabulka 5. Soustavu německých škol na Brněnsku tvořili následující školy

Obrázek 1. Plán města Brna z roku 1943

Obrázek 2. Cesta A. Hitlera na brněnský magistrát, Dominikánské nám. 3, 17. března 1939

Obrázek 3. A. Hitler na brněnském hlavním nádraží 17. března 1939

Obrázek 4. Návštěva A. Hitlera na magistrátu města Brna 17. března 1939

Obrázek 5. Magistrát města Brna, fotografie z návštěvy A. Hitlera 17. března 1939

Obrázek 6. Vojenská přehlídka po 15. březnu 1939, nám. Svobody

Obrázek 7. Vojenská přehlídka na Zelném trhu

Obrázek 8. Přehlídka nacistické mládežnické organizace

Obrázek 9. Vlevo Tělocvična pod Hradem Údolní 3, vpravo fotografie ze shromáždění v Německém domě na Moravském nám.

Obrázek 10. Oba obr. Německý dům na Moravském nám., vpravo Německý dům před jeho demolicí 1945

Obrázek 11. Vlevo obr. uprostřed Karl Folta vedoucí brněnské skupiny NSDAP, vpravo vládní komisař Oskar Judex

Obrázek 12. Karl Schwabe policejní ředitel v Brně

Obrázek 13. Návštěva K. von Neuratha v Brně

Obrázek 14. Návštěva K.H. Franka v Brně 6. listopadu 1939

Obrázek 15. Shromáždění v Německém domě

Obrázek 16. Německé jednotky přijíždějící do Brna, Modřice 15. března 1939

Obrázek 17. Hlavní nádraží Brno, po bombardování

Obrázek 18. Příjezd ruských vojsk, Obec Čejč Hodonín, 1945

Obrázek 19. Prchající německé obyvatelstvo, ulice Vrchlického, dnes ulice Antonína Procházky, 1945

1. Úvod

V této práci se budu zabývat německým obyvatelstvem na Brněnsku v letech 1939 – 1945. Toto téma jsem si vybrala z několika důvodů. Jedním byl můj zájem o dobu, ve kterém se problematika mého tématu odehrává, dále místopisné určení. Brno, ležící blízko rakouských hranic, mělo vždy blízko k německy mluvícímu obyvatelstvu. Bylo dokonce nazýváno „předměstí Vídně“.¹ Tyto dva světy, český a německý, si ne vždy dokázaly rozumět a dokázat spolu poklidně žít, je zde i dnes, více než po 70 letech, co německy mluvící obyvatelstvo zmizelo z města, ať už svým vlastním rozhodnutím, nebo jako vyvrcholení zatím nejhoršího konfliktu v Evropě, cítit i vidět jejich spjitost s městem. Ve své práci jsem se snažila zmapovat poslední etapu tohoto soužití. Jako každá menšina, tak i Němci žijící v Brně se zde cítili být utiskovanější a snažili se prosadit svá práva. Což po rozpadnutí Rakouska Uherska šlo hůře. Je zcela logické, že po rozpadu monarchie a hlavně po zrodu Československé republiky, byl jakýkoliv německý element potlačován, i když nijak neškodil, ba i když byl součástí místní historie. Takto vznikala častá napětí.² To rostlo přirozeně v průběhu let s nástupem nacismu v Německu a zvláště po anexi Rakouska a Sudet. Vrcholem toho byl 15. březen, kdy došlo k razantnímu obratu. Tímto datem se české země dostaly zcela pod správu Německé říše a kuratelů nových okupačních úřadů. Do vedení dosud českých úředních míst byli dosazováni Němci.

Cílem mé práce je posoudit vliv nacistické okupace na poměry zdejších Němců. Na problematiku budu přitom pohlížet z několika rovin: z hlediska teritoriálního a správního (oberlandráty, zemská správa, okresní úřady, obecní správa, složky NSDAP), národnostního a státoobčanského, smíšených sňatků a styků Němců s Čechy obecně, všestranné podpory „němectví“, německého školství a kultury. Stranou pozornosti nezůstanou ani často opomíjená témata zdravotnictví. Závěrečná část textu se zaměří na poválečný odsun Němců. Nebudu se přitom soustředit jen na samotné Brno, ale i na přilehlé venkovské oblasti (politický okres Brno-venkov, dále soudní okresy Židlochovice, Ivančice a Klobouky), což může být jedním z hlavních přínosů mé práce. Všem těmto problémům odpovídá rozdělení textu do jednotlivých kapitol.

¹ Kolektiv autorů. *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno 2013, s. 290.

² Kolektiv autorů. *Dějiny země Koruny České I. Od příchodu Slovanů do roku 1740*. Praha 2002, s. 120.

Podkladem k sepsání této práce byly vedle odborné literatury především archivní prameny. Využila jsem především materiály z fondů Moravského zemského archivu (MZA), Národního archivu (NA), Státního okresního archivu Brno – venkov (SOkA Brno – venkov) a Archivu města Brna (AMB). I když, bohužel, se ne vždy archivní materiály shodovaly s tím, co bylo v archivních pomůckách nastíněno, co měly obsahovat. Problém byl i v tom, že spousta materiálů se nedochovala. Podle mého názoru dokumenty podlely zkáze, buď přímo od svých původců, nebo nekoordinovaným ničením všeho německého v souvislosti s koncem války. Je mi na místě sdělit, a není to jistě výjimka, že v některém případě to bylo tatáž osoba. Pracovala jsem především se zprávami Sicherheitsdienst (SD), situačními zprávami OLR Brno, zemského prezidenta v Brně, zemského úřadu v Brně, třídními výkazy škol, školními kronikami, směrnicemi a oběžníky aj. Všechny archivní materiály byly v německém jazyce. Dokumenty byly spíše v torzovitém než souvislém sledu. Jednalo se především o obecné směrnice, které ale byly občas doplněny konkrétními zprávami.

Práci doplňuje i obrazový materiál získaný v Moravském zemském muzeu (MZM Brno) a z publikace Vladimíra Filipa.³

³ FILIP, Vladimír. *Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945 : Jahre in Unfreiheit.. Díl I.; II.; III.* Brno 2011; 2012; 2013.

1.1 Literární rešerše

Odborné literatury týkající se Protektorátu Čechy a Morava je všeobecně celkem velké množství. Pro účely této práce jsem využívala především literatury všeobecnějšího charakteru, protože studií zaměřených přímo na oblast Brněnska je poměrně málo. Jako první zmíním publikaci Pavla Maršálka, který se věnoval především správními záležitostmi Protektorátu.⁴ Jedná se v současnosti o jednu ze základních prací věnující se státoprávním a správním poměrům v okupovaných českých zemích.

Významnou prací z poslední doby je dílo Chada Bryanta.⁵ Ten se věnuje především národnostní otázkou, vztahu mezi Čechy a Němci a poukazuje na neexistenci ostré „dělicí čáry“ mezi českým a německým živlem zvláště v jazykově smíšených oblastech. Právě to je problém, který se velmi úzce dotýká i méj práce. Nelze samozřejmě opomenout jednoho z největších odborníků na dějiny Protektorátu, německého historika Detlefa Brandese, který je autorem rozsáhlé práce na toto téma a ve své poslední monografii se zvláště věnuje otázkám národnostní a rasové politiky.⁶

Další literaturu k tématu představují práce vedoucího mého práce Reného Novotného,⁷ který se v posledních letech zabýval národnostní a rasovou politikou, a to i na regionální úrovni. Některými aspekty, které zpracovávám ve své bakalářské práci, se zabývají studie i dalších autorů. Například Tomáš Staněk rozpracovává problematiku smíšených sňatků.⁸ Ve své knize se zabývá především poválečným odsunem. V případě smíšených manželství vychází z právních norem Protektorátu.

Stále platí, že až na drobné výjimky chybí podrobnější regionální studie, zvláště pak zaměřené na oblast Brněnska (zvláště brněnského venkova). Z monografií, které se zaměřují

⁴ MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava*. Karolinum 2002.

⁵ BRYANT, Chad. *Praha v černém: Nacistická vláda a český nacionalismus*. Praha 2012. Další časopisecké studie, které měly pro mou práci přínos a týkaly se problematiky národnosti: TÝŽ. *Občanství, národnost a každodenní život: Příspěvek k dějinám česko-německých smíšených manželství v letech 1938-1946*. In Kuděj: *Časopis pro kulturní dějiny* 4, 2002, č.2, s. 43-54.

⁶ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha 2000; a další nedávno vyšlá publikace: TÝŽ. *Germanizovat a vysídlit: Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha 2015.

⁷ NOVOTNÝ, René. „Řešení české otázky“. *Rasová a germanizační politika v Protektorátu Čechy a Morava*. Pardubice 2014, rkp.; TÝŽ.; TÝŽ. *Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 1941-1945*. In *Moderní dějiny* 24, 2015, č. 2, s.157 – 220.

⁸ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha 1991.

konkrétně na Brno, mohu jmenovat knihu Alexandra Brummera a Michala Konečného.⁹ Jejich kniha, jak již z názvu vyplývá, je koncipovaná jako jakýsi průvodce okupovaným Brnem od prvních okamžiků okupace až do osvobození sovětskými vojsky. Na Brno bezprostředně během vojenského obsazení se zaměřil ve svém článku Jan Břečka.¹⁰ Tyto regionální studie se však bohužel nezaměřují přímo na Němce v brněnském jazykovém ostrovu. V této souvislosti sepsal zajímavou studii Petr Němec, který se věnoval aktivitou moravských oberlandrátů v germanizační politice.¹¹

⁹ BRUMMER, Alexandr – KONEČNÝ, Michal. *Brno nacistické. Průvodce městem*. Brno 2013.

¹⁰ BŘEČKA, Jan. *Příchod okupantů a 15. březen 1939 v Brně*. In *Vlastivědný věstník moravský* 51, č. 3, 1999, s.225.232.

¹¹ NĚMEC, Petr. *Germanizační úsilí oberlandrátů na Moravě v letech 1939-1942*. In *Časopis matice moravské* 107, 1988, s. 183-196.

2. Dějiny německého osídlení na Moravě

Pro lepší pochopení sledované problematiky začnu stručným dějinným nástinem německého obyvatelstva na Moravě. Ať už je dnes kolonizace našeho území německými obyvateli brána jakkoli, je nedílnou součástí naší historie a již v těchto dobách započalo společné soužití Čechů a Němců. Jak již z historických pramenů víme, německé obyvatelstvo bylo do Čech a Moravy zváno především z ekonomických důvodů. Mělo zde zaplnit a osídlit oblasti, které nebyly využity domácím obyvatelstvem.

K nárůstu osídlování moravského území německým obyvatelstvem docházelo již od 12. stol., ale v menším měřítku. V této době ještě nehrál jazyk a rozdělení obyvatel podle jazyka a národnosti stěžejní roli.¹² První třenice, mezi těmito dvěma tábory: Češi – Němci, se projevovaly hned na počátku osídlování, ve větším měřítku vidět v době husitských válek a později v době stavovského povstání jako předvoje třicetileté války v českých zemích. Poté následně trvalo až do 17. stol., kdy se německému obyvatelstvu podařilo plně doplnit utrpená ztráta z těchto let.¹³

Expanze německých kolonistů narůstá až ve 13. stol., kdy kolonizace vrcholí a dochází k zakládání měst. Nejenže tehdy začala vznikat německá města, která byla v průběhu staletí centrem jazykových ostrovů na Moravě, ale byly osídlovány pohraniční oblasti pozdějších „Sudet“. Zástupcem kolonistů byl lokátor, který se i následně mohl stát rychtářem.¹⁴ Příchodu osadníků se nejvíce dařilo za Přemysla Otakara I., který si svou politikou získal nejen německého císaře.¹⁵ Za vlády Karla IV. pak došlo do té doby k jednomu z největších územních rozmachů českého království, tudíž vzniklo nejen spojenectví (ne ovšem tak těsné) mezi Němci ale i ostatními národy. Avšak v tomto období, v období středověku, nemůže ještě přesně hovořit o pojmu „národ“. Tento pojem se naplňuje až v novověku, otázka národnosti byla spíše otázkou kulturní a jazykovou.¹⁶

V období husitských válek dochází začleňování a míšení měšťanského německého a českého obyvatelstva, pomalu dochází k začlenění, ale zároveň i ztrátě vlivu. Za vlády Jiřího

¹² KOL. AUT. Dějiny Brna 2. Středověké město. Brno 2013, s. 150.

¹³ FICKER, Adolf. Die Völkerstämme der Österreichisch – Ungarischen Monarchie, ihre Gebiete, Gränzen und Inseln. Wien 1869, s. 17.

¹⁴ KOL. AUT. Dějiny země Koruny České I. Od příchodu Slovanů do roku 1740. Praha 2002, str. 84.

¹⁵ MAKRLÍK, Václav. Češi a Němci. Studie proveditelnosti společných dějin a budoucnosti. Praha 2009, str. 70. V této době vrcholila první velká středověká technická revoluce, které se nazývá též revolucí agrární. Německá kolonizace s ní byla úzce spjata a to díky zakládáním nových měst, vsí, tvrzí a hradů.

¹⁶ KOL. AUT. Dějiny Brna 2., s. 296.

z Poděbrad a Jagellonců, se německé obyvatelstvo dostávalo na naše území nejen za cílem doplnit chybějící člunek na neobsazených územích, ale i doplnit stavy po válečných ztrátách.¹⁷

Avšak jak z historického kontextu víme, pozice Němců, de facto němčiny, se začala pomalu upevňovat s nástupem Habsburského rodu na trůn. Proto můžeme i německé obyvatelstvo na moravském území rozdělit na kolonizátory z rakouských zemí a na osídlence z bavorských kmenů a jiné. To, co lze vypožorovat je fakt, že obyvatelé mluvící česky, zvládali i německý jazyk, proto nejde přesně definovat rozdíly mezi nimi. Dalších kolonizátorů z jiných zemí bylo pomálu, proto se postupem času přizpůsobili jinému jazyku a to právě převážně němčině. Díky těmto zeměpisným rozdílům potom i němčina na moravském území měla různé varianty nářečí.¹⁸

Osídlení Brna a jeho okolí výrazně začalo sílit ve 13. stol., kdy se kolem brněnského hradu, kdy se začala osídlovat brněnská kotlina a vznikaly zde menší vesničky¹⁹, které byly součástí knížecího velkostatku. Osídlení kolem hradu se rozrůstalo a tím vznikaly obchodní cesty místního ale i mezinárodního významu. Tyto cesty vedly od Dunaje do Děvína přes Břeclav a Mikulov. Třinácté století přineslo Brnu takový rozmach, že se ze starobrněnské osady stala Brněnská trhová ves, Brněnský městys. Těmito názvy se tehdy označovala neopevňovaná ves s tržištěm. Obchodovalo se zbožím procházejících kupců a řemeslnou výrobou domácích osadníků.²⁰

Další faktor, který pomohl k rozšíření a vypsění města Brna, byl příchod církevních řádů (benediktini, premonstráti a cisterciáci), které se usazovaly v okolí Brněnského hradu, Komárově, Rybníkách, Cacovicích, Starého Brna, Zábrdovicích, Maloměřicích, Kohoutovicích a Bohunicích. Byly to prostory, jako např. zahrady a vinice, kolem klášterů, které potřebovaly být obdělávány. Rozrůstajícím se počtem dvorů, jak zeměpanských, tak i jiných, přicházelo do Brna i jeho okolí více kolonistů. Ti přicházeli, jak jsem si již na začátku zmínila, z důvodu snadnější obživy.²¹

¹⁷KOL. AUT. Dějiny Brna 2., s. 200.

¹⁸HAUKE-FOCHLER, Gustav. Deutscher Volksboden und Deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei. Berlin 1937, str. 62.

¹⁹ KOL. AUT. Dějiny Brna 2., s. 42. V tomto smyslu můžeme použít i termín brněnská aglomerace.

²⁰ Tamtéž, s. 42.

²¹ Tamtéž, s. 295.

Díky kolonizaci Brna bylo vytvořeno několik významných strategických míst nejen tehdejší doby, ale především současnosti. Jde např. o dnešní ulici Českou, která je důležitým rozcestníkem. Příchodem cizích kolonistů se v Brně vytvořily dvě pomyslné trhové vsi. Jedna, česká, která se nacházela v dnešním Starém Brně a vedla kolem kaple sv. Prokopa a kostela P. Marie. Druhá se stala útočištěm německých osadníků a nacházela se v blízkosti Jakubského a Mikulášského chrámu. Zdejší kolonisté pocházeli z Rakous, Flander a Valonska.²²

Jelikož se město Brno rychle rozvíjelo v obchodu a patřilo mezi významné obchodní cesty, postupem času se zde vytvořila i třetí trhová osada, a to židovská. Jako o městě Brně, již hovoříme i v těchto souvislostech, neboť ve 40. letech 13. stol. se začaly utvářet nové hradby a vytvořilo se město Brno spojením trhové vsi české a vsí cizích kolonistů. Co se nacházelo uvnitř hradeb, bylo bráno jako součást města. Ostatní části vznikly nebo byly k Brnu připojeny až v pozdější době a to v 19. století, k úplnému sloučení městských částí došlo v roce 1919.²³

Husitská rebelie se nevyhnula ani Moravě. Ta způsobila pokles řemeslné a zemědělské výroby a „loupeživé bandy“ nepříspěly obchodu, když přepadávaly kupce.

Z pohledu autorů knihy (viz. pozn. pod čarou) vyplývá, že možné brát spory mezi německou a českou šlechtou národnostně, i v době středověku. Boje mezi moravskou šlechtou německé a české národnosti, nebyly jen náboženského charakteru. Všechny tyto neshody se podepsaly na hospodářské situaci, což vedlo vládnoucí vrstvu k ústupkům vůči chudině.²⁴

Situace se změnila, více než o 100 let později, a to když v Německu reformátor Martin Luther zveřejnil 31. října 1517 svých 95 tezí. To rozpoutalo dualitu náboženství nejen v samotné říši, ale především i u Němců v českém království.²⁵

Události spojené s Bílou horou jsou téměř v každé literatuře, která vyšla převážně v době obrození, brány jako tragická porážka a téměř jako konec „české“ samostatnosti. Po nástupu Ferdinanda I. roku 1526 na trůn, bylo mezi ním a českými stavy velké napětí. Čeští

²² KOL. AUT. Dějiny brna 2., s. 300.

²³ Tamtéž. s. 41.

²⁴ KOL. AUT. Dějiny města Brna 1. [díl]. Brno 1969, s.100.

²⁵ KOL. AUT. Češi a Němci. Dějiny-kultura-politika. Praha 2002, s. 39.

stavové však museli ustoupit, protože vládce usiloval na modelu absolutistického a centralistického státu.²⁶

Morava na počátku 17. stol. stála ještě před jedním sporem a to sporem mezi císařem Rudolfem II. a jeho bratrem arcivévodou Matyášem. Morava se tehdy samostatně rozhodla, že se přidá ke konfederaci uherských a rakouských stavů, v jejímž čele stál právě ctižádostivý arcivévoda. Jednalo se tedy nejen spor mezi dvěma bratry, ale spor se obrátil i proti zemím Koruny České, která byla v tomto čase rozdělena. Libenským mírem získal Matyáš vládu na Moravě. Nepříspěla tomu ani situace po Bílé hoře, kdy roku 1628 vešlo v platnost „*Obnovené zřízení zemské*“²⁷. Němčina se zrovnoprávnila jako úřední jazyk s češtinou. Němčina pronikala do veřejné správy, a tím logicky i do běžného života, což bylo spjato i s německou kulturou.²⁸

Druhá polovina 18. stol. se do historie města Brna zapsala také revolučně. Avšak město nesvádělo boje náboženské nebo mocenské. Pokrok a technická revoluce dorazila i na Moravu a Brno se stalo díky příznivým podmínkám jedno z největších středisek vlnařské výroby. Tak zde vznikala první manufakturní výroba. Výhodnou polohu k tomu, v bezprostředním sousedství Brna, měly i Letovice, Adamov a Blansko, kde též probíhala textilní výroba. Vedle toho hojně rostly během celého 19. stol., továrny na kovy, strojírenské podniky, papírenská a dřevozpracující výroba v okolí Tišnova. Blízkost k Vídni i dobré obchodní podmínky, zřízení Půjčovní banky a také v neposlední řadě přítomnost zkušených cizinců, zapříčinilo, že se Brno stalo střediskem textilní výroby. Většina majitelů továren byli právě Němci. Ale nebyli mezi nimi nejen majitelé, ale i odborníci a v neposlední řadě tovaryši.²⁹

Na prahu 19. stol. to nebyla jen průmyslová revoluce, která v životech obyvatelstva znamenala velkou změnu. Bylo to i nadcházející období tzv. národního obrození a s ním spojené nové myšlenky. Jedním ze symbolů změn se stal právě český jazyk. V této době také

²⁶ KOL. AUT. Češi a Němci. s. 42. Tento stav „centralizace“ byl ve své podstatě udržen až do roku 1848.

²⁷ To nařizovalo jako jedinou víru katolické vyznání, změnilo se zastoupení v zemském sněmu (duchovenstvo) a země Koruny České se stali součástí dědičné koruny Habsburků.

²⁸ Tamtéž, s. 45.

²⁹ KOL. AUT. Dějiny města Brna1 . [díl]. s. 185.

vznikají brněnské „Lidové noviny“, které zakládá Adolf Stránský³⁰ a podporuje tím český jazyk v době, kdy ho němčina ještě pořád zahání do ústraní. Česká šlechta mimo jiné jazyky, češtinu uměla používat a využívala ji především v kontaktu s poddanými. Český jazyk byl vážně ohrožen, v době, kdy se měšťanstvu naskytlá příležitost se podílet na byrokratizaci. Tím se výrazně posílila i centralizace.³¹

Národní obrození na Moravě nemělo snad tak silnou základnu jako v hlavním městě. Vztahy s Němci byly pro česky mluvící Brňany daleko těsnější. V roce 1905 byl uzavřen na Moravě mezi představiteli Němců a Čechů tzv. „Moravský pakt“. Šlo o čtyři zemské zákony, které měly zrovnoprávnit vztah mezi moravskými Čechy a Němci a urovnat národnostní rozpory mezi nimi. Tímto byla zřízena i nová všeobecná kurie. V ní mohli volit všichni, kdo byli oprávněni volit do páté kurie v říšské radě. Volební okresy byly rozděleny podle národnostního klíče.³² Tento kompromis byl uzavřen proti vůli socialistických stran, neboť ty se zasazovaly o volební právo všeobecné, přímé a rovné.³³

2.1. Od vzniku Československa k okupaci

První světová válka nevedla jen k zániku staré monarchie, ale především ke vzniku nové Československé republiky a novému uspořádání celé Evropy. I když se pro Němce v Čechách a na Moravě situace razantně změnila, stále zůstali menšinou, která byla třeba v poměru ke Slovákům početněji. Důvody byly zcela zřejmé. Nové utvoření států i republiky se neobešlo bez národnostních třenic. Německá menšina se zde cítila být utlačována. To vedlo k posílení nacionalistického proudu v praktické politice.

I přes tyto spory nebyla nově vzniklá republika ke svým německým obyvatelům zcela nespravedlivá. V obcích, kde německá menšina tvořila alespoň 20 %, jim bylo umožněno

³⁰ NA Praha, fond STŘP. sign. 109-5/25. Politická a národnostní situace v OLB Brno 1940. Ve zprávě o národnostní situaci OLB Brno, bylo jméno Stránského doplněno o pejorativní přívlastek „Žid“, aby bylo poukázáno, že to, co se snažilo němčinu a němectví zahnat do ústraní, pocházelo od českého nebo židovského obyvatelstva.

³¹ KOL. AUT. Dějiny brna 2., s. 400. Jak víme, úřední jazyk byla němčina a není výjimkou, že i česká rodina úředníka mluvila spíše německy, protože se to v jejich kruzích vyžadovalo a v jejich očích stoupali na sociálním žebříčku, neboť český jazyk byl brán, jako jazyk chudiny a venkovského obyvatelstva..

³² Mezi silné české části patřili průmyslová zóna v Králově Poli, Husovicích a Židenice.

³³ KOL. AUT. Dějiny správy v Českých zemích: od počátku státu po současnost. NLN 2007, s. 263

nejen vzdělávat své děti v mateřském jazyce, ale mohli v němčině i jednat s úřady. V roce 1921 bylo přesněji definováno, že volba národnosti je stanovena podle mateřského jazyka.³⁴

Nacionální rozpory ovšem vyhrotila hospodářská krize ve 30. letech, kdy se mnoho Němců ocitlo bez zaměstnání. To hrálo do karet sudetoněmeckým nacionalistům.³⁵ Situace vedla k oživení myšlenky spojení všech Němců do jednoho státu, resp. připojení českých Němců k Říši. Tím se mělo zamezit domnělému úpadku němectví. Rostoucí vliv nacistické ideologie nakonec vedl k drtivému vítězství Henleinovy strany mezi českými Němci. Další politické kroky vedoucích představitelů sudetských Němců byly již de facto předurčeny Berlínem. To vyústilo v neslavnou mnichovskou krizi v září 1938. Dne 29. září bylo rozhodnuto o odstoupení pohraničních oblastí obývaných Němci.³⁶

Brněnští nacisté si byli vědomi, že po uznání a naplnění mnichovské dohody zbýval už jen krůček k připojení celých českých zemí k Německu. Proto se již v roce 1938 rozhodli usilovat o odtržení Brna z republiky a jeho připojení k Německu. Jejich snažení nepolevilo ani po neúspěchu a pokračovali v provokacích a v protičeských kampaních. Téhož roku založili i podle vzoru německých SS útvar, tzv. Volksdeutsche Mannschaft. Jejichž členové byli ing. Rudolf Jakubec, JUDr. Karl Schwabe, Osakar Judex³⁷, ing. Stanislav Kralitzek a vedoucí SdP ing. Karl Folta. Oni spolu se svými přívrženci se již od počátku roku 1939 zdravili pokřikem „Heil März“, tedy „Zdar březnu“.³⁸

Tyto provokace byly jen předvojem onoho 15. března, kdy německé jednotky v rámci operace „Märzwirbel“ (březnový vítr) vtrhly do českého vnitrozemí. Na jižní Moravě překročila německá branná moc hranici u Modřic a obsadila všechny důležité křižovatky vedoucí k Brnu. Zdejší přívrženci nacistického hnutí vítali vstup vojska a horlivě začali

³⁴ BRYANT, Chad. Praha v černém: nacistická vláda a český nacionalismus. Argo 2012, s. 28. První světovou válku a vznik nové republiky přetrval zákoník rakouský nebo vzdělávací systém. To garantovalo občanům rovnost před zákonem a umožňovalo jim se chovat v občanské a politické společnosti národně.

³⁵ Tamtéž, s. 31. Tímto činem čítala strana do roku 1938 téměř 1,3 milionů členů. V jejím čele stál vůdce Turnvereinu Konrad Henlein.

³⁶ Tamtéž, s. 31.

³⁷ NA Praha. STŘP, sign. 109-3/26. Jmenování Oskara Judexe velitelem posádky SS. 18. září 1940 Oskar Judex se hned po okupaci prohlásil vrchním starostou a od 3. 7. 1939 byl jmenován vládním komisařem, později byl titulován vrchním starostou. Ve své funkci zůstal až do konce války, kdy ke konci dubnu roku 1945 utekl do Jihlavy. <https://www.brno.cz/obcan/vyznamne-osoby-a-vyroci/brnensti-starostove-a-primatori/>, [online], datum aktualizace 21.6. 2011 [cit. 24. 5. 2016]; dále vešlo v platnost oznámení, které bylo vydané nejvyšším policejním velitelem při ÚŘP, Judex byl jmenován na pozici vrchního velitele posádky SS Brně.

³⁸ BŘEČKA, Jan. Příchod okupantů a 15. březen 1939 v Brně. In: Vlastivědný věstník Moravský. Brno, 51, č.3 1999, s. 226.

strhávat česká označení ulic a nahrazovali je německými, zatím jen papírovými nápisy. Novinář Bedřich Golombek na ony chvíle vzpomínal: „*Brno bylo v tu chvíli tak německé, jak je už nikdy nikdo neuvidí. Nebylo slyšet ani slova českého.*“³⁹

Téhož dne, v brzkých nočních hodinách, vtrhl na policejní ředitelství Karl Schwabe a prohlásil se novým policejním ředitelem. Byly obsazeny nejen armádní štáby a kasárna, ale i jiné správní úřady. Okupanti vydali vyhlášku, kterou vyzvali obyvatele k zachování klidu a spolupráci. Místní německé propagandistické noviny psaly o ukončení utrpení a utlačování místního německého obyvatelstva a děkovaly okupantům, že se nyní konečně mohou vymanit z bídy. Mnoho díky, bylo vysloveno též za přivezení potravin a pokrokového větru do této zaostalé země. Skutečnost však byla jiná. Podle místních, němečtí vojáci plenili kavárny a cukrárny, kde se chovali nezřízeně tak, jako by smetanu nebo máslo několik let neviděli.⁴⁰

Dne 17. března navštívil Brno Adolf Hitler. Ještě před příjezdem jeho vlaku, který dorazil po 11. hodině, přijeli významní nacističtí předáci Třetí říše, jako byl např. vůdce SS a policie Heinrich Himmler, ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop, pozdější zastupující říšští protektoři Kurt Daluge, coby šéf uniformované pořádkové policie, a Reinhard Heydrich. V neposlední řadě dorazil i velitel Hitlerovy osobní stráže Sepp Dietrich.⁴¹

Po svém příjezdu nasedl Hitler do pancéřovaného vozu a odjel směrem k brněnské radnici. Byl přivítán s velkými ovacemi místními nacisty a již během cesty se mu dostalo bujarého a vřelého přijetí od německého obyvatelstva. Na radnici se setkal vůdce s Oskarem Judexem, který mu jako poděkování za „osvobození“ chtěl předat nejstarší exemplář Právní knihy Brna.⁴² Hitler se vši „skromností“ a s díky dar odmítl a podotkl, že co je v Brně už přes 600 let, mělo by tu i zůstat. Po dalších přijetích vystoupil Hitler na balkon radnice, odkud pozdravil nadšený dav a promluvil k němu. Po tomto výstupu jeho další cesta směřovala zpět na nádraží a odjel do Vídně.⁴³ I když se Hitler osobně již do Brna nikdy nevrátil, jeho věrní nezapomněli každý rok na jeho narozeniny pořádat průvody a ostentativně vyvěšovat vlajky s hákovými kříži po celém městě.

³⁹ BRUMMER, Alexander. KONEČNÝ, Michal. Brno nacistické. Průvodce městem. Brno 2013, s. 14.

⁴⁰ BŘEČKA, Jan. Příchod okupantů., s. 229.

⁴¹ Tamtéž. s. 229.

⁴² Tamtéž, s. 230 Šlo o nejstarší exemplář Konšelského soudu, jenž je základním dílem germánského zákonodárství se sbírkou právních norem Sachsenspiegel.

⁴³ Tamtéž, s. 229.

3. Německá správa na Brněnsku

Po vpádu německé okupační armády a vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava se musela bývalá republika potýkat nejen s odporem k okupantům, ale především s velkými změnami ve veřejné správě. Vedle českých úřadů vznikly úřady německé, čímž vznikla jistá správní dvojkolejnost.⁴⁴

„Autonomní“ správa Protektorátu měla především spočívat v řízení těch oblastí, které Říše zatím nepotřebovala sama vykonávat. Do gesce německé správy byly začleněny záležitosti německých jednotek, bezpečnostní policie, justice, celního a devizového hospodářství a protektorátních Němců.⁴⁵ V čele okupační správy stál říšský protektor – v letech 1939–1941 jím byl K. von Neurath, od září 1941 do své smrti v květnu 1942 R. Heydrich coby zastupující říšský protektor, po něm K. Dalugee a jako druhý „řádný“ protektor po Neurathovi nastoupil dosavadní říšský ministr vnitra W. Frick. Říšský protektor měl k dispozici svého státního tajemníka, kterým se stal K. H. Frank,⁴⁶ jenž od roku 1943 povýšil na německého státního ministra pro Čechy a Moravu⁴⁷, díky čemuž se stala z říšského protektora jen reprezentativní figura.⁴⁸ Až do správní reformy v roce 1942 byly hlavními zástupci okupační moci v regionech oberlandráty, jež vykonávaly dohled nad českou okresní a obecní správou a zároveň sloužily Němcům jako úřad nejnižší instance.⁴⁹ „Německou agendu“ po reformě převzaly „správy z příkazu Říše“ při dosavadních autonomních úřadech (zemské úřady, okresní úřady, statutární města atd.)⁵⁰

Bezprostředně po nacistické okupaci byla v Protektorátu Čechy a Morava zřízena „vojenská správa.“ Tato provizorní správa, kterou většinou v těchto případech zajišťovala armáda, měla za úkol zajistit klidný chod správy, hospodářství a veřejného života, pokud německé úřady nenařídily postupovat jinak. Tak na nově okupovaných územích byla svěřena

⁴⁴ MARŠÁLEK, Pavel. Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v Českých zemích 1939-1945. Karolinum 2002, str. 28 . České, neboli spíše protektorátní úřady byly určeny pro domácí obyvatelstvo, které mělo protektorátní občanství, obyvatelstvo německé národnosti, které mělo německé občanství, ti náleželi k říšským úřadům v Protektorátu.

⁴⁵ Tamtéž, s. 28.

⁴⁶ Frank se přetahoval už od začátku o moc se svým formálním nadřízeným Neurathem. KÜPPER, René. Karl Herman Frank (1898 – 1946). Politická monografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty. Praha 2012, s. 88

⁴⁷ MARŠÁLEK, P. Protektorát., s. 41.

⁴⁸ NOVOTNÝ, René. Řešení české otázky“. Rasová věda a germanizační politika v Protektorátu Čechy a Morava. Pardubice 2014, RKP.

⁴⁹ NOVOTNÝ, R. Řešení. RKP.

⁵⁰ MARŠÁLEK. P. Protektorát., s. 41.

výkonná moc do rukou vrchních velitelů zasahujících jednotek. Na Moravě to byl gen. List. Tato složka vojenské správy měla především zajistit to, aby se život v nově okupovaných zemích vrátil co nejdříve do „normálu“ a eliminovat a odrážet odpor domácího obyvatelstva i násilnými prostředky.⁵¹

Aby byla zajištěna co nejlepší návaznost k dalšímu uspořádání správy v budoucnu, byly vrchním velitelům přiděleny orgány civilní správy (Zivilverwaltung). Tato složka civilní správy byla vytvořena trojstupňovou soustavou. V hlášení ze dne 22. března 1939, bylo rozhodnuto, že dosavadního starostu města Brna Rudolfa Spaziera, kterému o den později končilo funkční období, vystřídá vládní komisař Osakar Judex.⁵²

Po skončení vojenské správy nastalo období upevňování německé moci v Protektorátu Čechy a Morava. Jako nejdůležitější článek tohoto aparátu měl být bezpochyby říšský protektor.⁵³ Jak jsem již dříve uvedla, první říšským protektorem se stal Konstantin von Neurath. Jeho úřadu byla přikládána velká váha, neboť on byl ten hlavní článek, který se měl postarat o začlenění českého prostoru do Německé říše. Nápomocný mu měl být výnos vydaný Hitlerem ještě 16. března,⁵⁴ který řešil státoprávní uspořádání na našem území.⁵⁵

Oberlandráty (OLR) jako nejnižší stupeň okupační správy vznikaly již za vojenské správy a měly na starost vždy určitý územní obvod (*Oberlandratsbezirk*, OLB) tvořený několika politickými okresy.⁵⁶ Jejich počet čítal nejdříve 19, později se počet snížil na 17 a ještě před Heydrichovou reformou roku 1940 se jejich počet ještě snížil na 15.

⁵¹ MARŠÁLEK, P. Protektorát., s. 46

⁵² MZA Brno, B251 Říšský protektor, inv. č. 287. Oskar Judex jmenován na místo Roberta Spaziera, 17. března 1939.

⁵³ MARŠÁLEK, P. Protektorát., s. 48. Ten se stal „jediným reprezentantem vůdce a říšské vlády v protektorátu. Podléhal přímo Hitlerovi a ztělesňuje říši ve všech oblastech státního a správního života v protektorátu.

⁵⁴ Výnos vůdce a říšského kancléře z 16 března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava (č. 75/1939 Sb.) ČELOVSKÝ, Boris. So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945, s. 219.

⁵⁵ MARŠÁLEK, P. Protektorát., s. 49. Bylo zřízeno úřední místo při rezortu říšského ministerstva vnitra. Avšak ani říšský ministr vnitra nemohl vydávat nařízení týkající se protektorátu bez souhlasu a dohody s protektorem, pouze ve výjimečných případech byl protektor vázán nařízeními oborových ministrů. Ani co se týče posílání říšských zástupců k protektorátním úřadům. Vše muselo být nejdříve konzultováno s protektorem. Jeho postavení bylo v Protektorátu výlučné. Disponoval i pobočkou ÚŘP v Brně.

⁵⁶ MZA Brno, B251 Říšský protektor, inv. č. 287. Výnos ÚŘP 16. března 1939.

Obsazení vedoucích postů v Brně těsně po okupaci v roce 1939 vypadalo následovně: vedoucím župního úřadu se stal Schöter⁵⁷, vedoucím místní skupiny NSDAP Karl Folta, vedoucí pobočky úřadu říšského protektora Horst Naudé, okresní hejtman a vedoucí obedlandrátu Brno Eberhard Westrkamp, vedoucí magistrátu města Brna Wilhelm Czerny a vládní komisař Oskar Judex. Funkci policejního prezidenta, zastával Karl Schwabe, který se v roce 1940 stal i zemským viceprezidentem.⁵⁸

Správní reforma (tzv. Heydrichova), která se uskutečnila v letech 1942–1943, výrazně zasáhla do správy Protektorátu. Měla především za cíl odstranit správní dvojkolejnost. Došlo tedy k redukci úřadů, jejich odpolitizování, ale především ještě větší posílení německého vlivu. To zahrnovalo i naprosté prosazení němčiny v úředním styku a také zavedení již zmíněné „správy z příkazu Říše“.⁵⁹ Tato reforma se dotkla OLR, jejichž počet se snížil na sedm a pravomoci z velké části přešly na okresní a zemské úřady.⁶⁰

Silný dopad to mělo i na okresní úřady, jejichž vedoucí pozice po reformě měli ovládat především Němci. Dávno před reformou, bylo v roce 1939 hlášeno, že na brněnských správních úřadech pracuje jen kolem 5 % německých úředníků.⁶¹ Proto bylo rozhodnuto o dosazení většího počtu Němců na nižší a především vyšší pozice, kde by mohli mít zásadní vliv nad chodem správy. Nemusela to být nutně přímo vedoucí pozice, ale ke každému vedoucímu úřadu byl přidělen německý úředník, ku příkladu jako zástupce.⁶² Pro posílení vlivu v malých obcích s výrazným podílem Němců byli do jejich čela jmenováni němečtí starostové a vládní komisaři.⁶³ Germanizace úřadů byla úspěšná, neboť v roce 1940 bylo v brněnské městské správě na 900 německých úředníků na 1300 českých.⁶⁴

Důležitá byla také správa po stranické linii – tedy v rámci NSDAP. Po této linii náleželo Brněnsko ke stranické župě Dolní Dunaj v čele s Hugem Jurym coby gauleiterem.⁶⁵

⁵⁷ V dokumentu se bohužel vyskytují jen příjmení příslušných úředníků, z toho jen některá se mi podařilo dohledat.

⁵⁸ MZA Brno, G637, NSDAP místní skupina Brno, inv.č. 3. Vedoucí muži strany.

⁵⁹ NOVOTNÝ, R., Řešení., RKP.

⁶⁰ BRANDES, Detlef. Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945. Prostor 1999, s. 39.

⁶¹ MZA Brno, B251 Říšský protektor, inv. č. 287. Zpráva k rukám E. Westerkampa 9. července 1939

⁶² NOVOTNÝ, R., Řešení, RKP.

⁶³ MZA Brno, B254, Oberlandrát Brno, sig. Ho 301/4. Dosazení německých starostů a vládních komisařů

⁶⁴ CIBULKA, Aleš. Správa města Brna v zrcadle staletí. Administration of the City of Brno in the mirror of the countries. Brno 2004, s. 60.

⁶⁵ BRANDES, D. Češi., s. 39.

V rámci této župy bylo vytvořeno krajské vedení (*Kresileitung*) se sídlem v Brně, v jehož čele stál Karl Folta. Krajská vedení NSDAP se dále členila na tzv. místní skupiny (*Ostgruppen*), kterých bylo v Brně a politickém okrese Brno-venkov celkem 9.

Místní skupiny NSDAP okres Brno, Tab. č. 1

Místní skupina NSDAP	Vedoucí místní skupiny
Brno město	Viktor Ender
Brno staré město, Jundrov a Lískovec	Franz Lewitschek
Brno východ, Židenice a Juliánov	Johann Finkes
Brno západ, Žabovřesky a Komín	Otto Weidner
Brno sever, Královo pole a Řečkovice	Karl Laurenz
Brno Černá pole, Husovice, Maloměřice a Obřany	Rudolf Hermann
Brno jih, Komárov, Staré a Nové Černovice, Nenovice, Dovrska, Horní a Dolní Heršpice, Přízřenice	Robert Tobolar
Brno – venkov, Modřice, Moravany a Želešice	Heinrein Schmidt
Ivančice (politický okres)	Alfred Fieger
Velké Židlochovice, politický okres Klobouky,	Ernst Schattek

Zdroj: MZA, G 637, NSDAP místní skupina Brno. inv.č. 10, Seznam místních skupin NSDAP Brno.

Partajní politika se dostávala často do křížku s politikou „státní“. Již v roce 1939 zamýšlel Jury rozdělit Protektorát, přičemž Moravu chtěl připojit ke své říšské župě Dolní Dunaj (dnešní Dolní Rakousy). Dostal se tak do rozporu s říšským protektorem a berlínskými úřady. Říšský protektor to považoval za zásah do svých kompetencí. Z nařízení Rudolfa Hesse z roku 1939 se výslovně zakazovalo vměšování do politických poměrů v Protektorátu. Vliv NSDAP byl tak omezen na jednorázovou výchovu a péči o protektorátní Němce.⁶⁶ Strana se také podílela na germanizačním úsilí a spolupracovala v tom s okupačními orgány.⁶⁷

Přesto se představitelé dolnodunajské župy i nadále pokoušeli narušovat jednotu Protektorátu. Juryho ambice neutuchaly a v roce 1942 po vzoru vedoucího hornodunajského gauleitera, který požadoval v poválečném vypořádání připojení Budějovicka k župě Horní

⁶⁶ MARŠÁLEK, P. Tamtéž. s. 51.

⁶⁷ MZA Brno, B251 Říšský protektor. inv. 22. Směrnice ke germanizační politice na Moravě.

Dunaj, vznesl znovu požadavek na připojení alespoň části Moravy. Brno se mělo stát dokonce novým hlavním městem župy.⁶⁸

Jury to odůvodňoval snazší germanizací moravského prostoru. Základnu měly tvořit národnostní ostrovy na Brněnsku, Vyškovsku a Jihlavsku. Tyto ostrovy měly být propojeny s okolním německým osídlením pomocí tzv. „národnostních mostů“.⁶⁹ Mělo dojít k vytvoření pásu německého osídlení od Brna, přes Vyškovsko, Prostějov až po Olomouc.⁷⁰ Severně od Brna měla být zahrnuta také území přes Boskovice a Jevíčko.⁷¹ Jižním směrem měl vést „most“ od centra Brna, přes převážně německé obce Komárov, Horní a Dolní Heršpice, Brněnské Ivanovice, Přízřenice, Židlochovice a Dolní Kounice až po Rakousy, resp. Znojensko.⁷² Jistou souvislost s těmito záměry měla mít i plánovaná výstavba dálnice z Vídně do Vratislavi.⁷³

⁶⁸ NOVOTNÝ, R. Řešení Tamtéž, RKP.

⁶⁹ Tamtéž, RKP.

⁷⁰ MZA Brno, B251, Říšský protektor, inv.č.58. Výstavba národnostních mostů na Moravě. 14. března 1940.

⁷¹ MZA Brno, B251, Říšský protektor, inv.č.58 .Výstavba národnostních mostů na Moravě. 14. března 1940.

⁷² MZA Brno, B251, Říšský protektor, inv.č.58 .Výstavba národnostních mostů na Moravě. 14. března 1940.

⁷³ MZA Brno, B251, Říšský protektor, inv.č.58. Výstavba národnostních mostů na Moravě. 14. března 1940.

4. Demografický vývoj německých obyvatel

Demografický vývoj sledujeme podle sčítání lidu, a to od roku 1880 do roku 1930. V roce 1940⁷⁴ mluvíme pouze o registraci obyvatel, ne jeho sčítání. Statutární město Brno a Brněnsko patřilo mezi tzv. národnostní ostrovy v Protektorátu. V těchto místech, i když počet německého obyvatelstva nebyl nikterak vysoký, se okupační správa snažila o důkladnou germanizaci a němectví bylo v jakékoli podobě hojně podporováno. V tomto konkrétním případě budu sledovat demografický vývoj německého obyvatelstva přímo ve městě Brně, politickém okrese Brno–venkov, potažmo soudního okrese Ivančice, Židlochovice a Klobouky. V těchto případech jsem pracovala s částmi, které čítají nad 500 obyvatel, kromě dvou částí, které vykazují silný německý vliv, a to části: Brno venkov - Dvorska a soudní okres Ivančice - Alexovice.⁷⁵

Pokud se budeme zabývat demografickým vývojem a stavem obyvatelstva na Brněnsku, musíme brát na zřetel, podle jakých podmínek se obyvatelé sčítali a rozdělovali podle národnosti. Tedy od roku 1880 do roku 1910 byla národnost obyvatel posuzována podle obcovacího jazyka.⁷⁶ Sčítání po první světové válce přinesla odlišnou metodiku ve sčítání obyvatelstva. Nyní již nerozhodoval obcovací jazyk, ale k určení národnosti byl sčítacímu komisaři nápomocen mateřský. Další sčítání bylo provedeno v roce 1930, ale již v té době, bylo na něm patrný silný nacionalistický postoj obyvatel a to především v pohraničních oblastech a v již zmíněných národnostních ostrovech. Po okupaci se přístup k národnostnímu rozložení zcela změnil. Občané, kteří byli po 16. březnu 1939 zařazeni jako držitelé protektorátní příslušnosti, mohli požádat o německou státní příslušnost, která byla jakýmsi předstupněm k získání říšského občanství.⁷⁷

Zaměříme-li se na samotné Brno a jeho okolí, rozložení jeho obyvatel v průběhu sčítacích let vypadá následovně. Z 22 městských částí bylo německou většinou zastoupeno 6 částí a to: Černovice, Komárov, Horní Heršpice, Brněnské Ivanovice, Přízřenice, Dolní

⁷⁴ Proto zde nelze hovořit o reálné součtu, ale pouze o odhad.

⁷⁵ NA Praha, STŘP, sign. 109-4/55, "Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes", 1941.

⁷⁶ Obcovací jazyk je ten, kterým dotyčný přichází v každodenním styku a to především na úřadech, proto pojem národnost má jiný význam, nežli v pozdější době, neboť člověk, který se sám považoval za Čecha, ale jako obcovací jazyk používal němčinu, mohl být brán a zapsán jako Němec, dělo se tak ve smíšených oblastech, aby menšina přišla k většímu počtu členů, a jedním z důvodů proč se tak dělo, bylo, že konečné rozhodnutí měl sčítací komisař. Tuto informaci poskytl dr. René Novotný.

⁷⁷ BRYANT, C. Praha, s.75 K získání říšského občanství musel žadatel nejprve dosáhnout plnoletosti, tedy 21 let a musel jako předstupeň splnit rasová kritéria pro získání německé státní příslušnosti.

Heršpice. Zbývající části měli počet německé menšiny do 10 % a ve 4 případech v některých sčítacích letech do 30%. Nejvíce německých obyvatel ve výše zmíněných 6 městských částech se vyskytuje ve sčítání lidu z let 1880 do roku 1910. Ve sčítání lidu z let 1921 a 1930 počet německých obyvatel klesá. Položme si otázku, proč tomu tak bylo. Jak jsem výše uváděla, do roku 1910 (včetně) bylo pomocným faktorem k určení národnosti obcovací řeč a samotné rozhodnutí sčítacího komisaře.⁷⁸ Lze se tedy domnívat, že k početné skupině německého obyvatelstva přispěly právě tyto faktory. Zaměříme se na sčítací léta 1921 až 1930. Pokles německých obyvatel v těchto letech má bezpochyby za příčinu první světová válka. Vytvořením nejen Československé republiky a nových hranic se někteří obyvatelé ocitli na „nesprávné“ straně. Další příčina, která přispěla k rozdílům v počtu obyvatel, byla rozdílná metodika ve sčítání. Pokud se zaměříme na námi již vytyčené části, ze šesti brněnských částí pouze dvěma částem, Přízřenice a Dolní Heršpice, zůstal počet německých obyvatel nad 50%.⁷⁹

Pokud se zaměříme na přilehlé části Brno venkov, tedy soudní okresy Ivančice, Židlochovice a Klobouky, byl stav následující. Politický okres Brno venkov z 57 částí disponoval čtyřmi částmi s německou většinou v těchto v těchto obcích: Modřice, Želešice, Moravany, Dvorská. V tomto případě bylo v Želešicích a Moravanech ve všech sčítacích letech kolem 90% německého obyvatelstva. V soudním okrese Ivančice, z 45 částí, jich čtyři čítá německou menšinu. Jsou to části: Ivančice, Dolní Kounice, Zastávka, Alexovice. Jedná se ale pouze o sčítací léta 1880-1910. Pouze Dolní Kounice a Alexovice přesáhly v některých letech 30% německého obyvatelstva. V soudním okrese Židlochovice z 35 částí pouze jedna a to přímo samotné Židlochovice vykazují více než 30 % podíl německého obyvatelstva. Ale i zde byla německá menšina ve sčítání pouze v letech 1880-1910. V soudním okrese Klobouky, z 22 částí nebyla žádná s německou menšinou větší než 10 %.⁸⁰

⁷⁸ BRYANT, C. Praha, s. 75.

⁷⁹ NA Praha, STŘP, sign. 109-4/55, "Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes", 1941.

⁸⁰ NA Praha, STŘP, sign. 109-4/55, "Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes", 1941.

Počet německého obyvatelstva okresu města Brna v roce 1930, odhad pro rok 1940 chybí, Tab. č. 2

Brno – město		Celkem	Němců	%
Tschernowitz	Černovice	7 111	2 007	28,22
Kunrowitz	Komárov	3 851	1 540	39,99
Ober Gerspitz	Horní Heršpice	2 310	919	39,78
Nemmowitz	Brněnské Ivanovice	2 129	758	35,68
Priesenitz	Přízřenice	660	469	71,06
Unter Gerspitz	Dolní Heršpice	573	353	61,61

Počet německého obyvatelstva okresu Brno-venkov v letech 1930 a 1940, Tab. č. 3

Brno - venkov		1930			1940		
		Celkem	Němců	%	Celkem	Němců	%
Mödriz	Modřice	2 509	1 780	70,94	2 739	1 633	59,62
Schöllschitz	Želešice	1 115	981	87,98	1 160	1 036	89,31
Morbes	Moravany	704	538	76,42	778	702	90,23
Maxdorf	Dvorska	421	220	52,26	449	228	50,72

Zdroj: NA, Praha, STŘP, sign. 109-4/55, "Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes", 1941.

5. Národnostní politika

Oblast Protektorátu Čechy a Morava byla pro nacisty velice důležitá, neboť ji považovali historicky za součást Říše coby německý „životní prostor“.⁸¹ Nabízely se tři možnosti, jak naložit se zdejší českým obyvatelstvem: fyzická likvidace, vysídlení nebo poněmčení.⁸² Okupanti přitom zamýšleli poněmčit (asimilovat) jen vybrané jedince. Ostatní mělo čekat buď vysídlení, nebo likvidace. Germanizačnímu úsilí se v tomto smyslu nevěnovaly jen centrální úřady, ale i oberlandráty.⁸³

Moravští oberlandráti byli v otázce asimilace velice aktivní. Důkazem pro to je množství dokumentů, které vypracovávali buď na příkaz kanceláře říšského protektora, nebo z vlastní vůle. Šlo však ve většině případů jen o návrhy a plány, které se nikdy neuskutečnily. Oberlandráti neváhali se postavit nadřízeným úřadům, a to právě díky větší znalosti místních poměrů. Jednali tak i v případě tzv. „národnostních mostů“, o kterých jsem pojednala výše.⁸⁴ Mezi podstatné germanizační nástroje patřilo vyvlastňování půdy a její předání do rukou německých přesídlenců z východu.⁸⁵

S germanizačním úsilím byla úzce propojena národnostní politika (*Volkstumspolitik*), která spočívala v posilování německého živlu v Protektorátu. Na prvním místě šlo o to získat co nejvíce osob pro německou národnost. Na místě druhém šlo již o samotnou podporu německví (*Deutschtum*) v Protektorátu, přičemž měly zvláštní význam jazykové ostrovy včetně toho brněnského.⁸⁶ Tato politika spočívala v podpoře německého školství, kultury a hospodářské pomoci. Druhá větev národnostní politiky se pak zaměřovala vůči českému obyvatelstvu. Hned po okupaci začali nacisté Čechy systematicky vytlačovat vedoucích i méně významnějších pozic a na jejich místo se snažili dosadit Němce. Součástí těchto snah byly i restriktce vůči českému jazyku (jazyková nařízení) a využití školství k potlačení národního uvědomění.⁸⁷

⁸¹ BRYANT, C. Praha., s. 107. Označení Lebensraum, čili životní prostor pro německé obyvatelstvo. Tento postoj by odlišný od klasického vnímání politických hranic. Ty v tomto případě nejsou pevné, ale jejich určení záleží pouze na tom, který z národů sobě sousedících je silnější a prostor si pomocí přirozeného výběru dobude.

⁸² NĚMEC, Petr. Germanizační úsilí oberlandrátů na Moravě v letech 1939-1942, in: Časopis Matice moravské. Brno 1988, ročník 107, s. 183.

⁸³ NĚMEC, P. Tamtéž, s. 183.

⁸⁴ MZA Brno, B251, Říšský protektor, inv.č.58. Výstavba národnostních mostů na Moravě. 14. března 1940

⁸⁵ NĚMEC, Petr. Germanizační úsilí, s. 183.

⁸⁶ Tamtéž, s. 185.

⁸⁷ NOVOTNÝ, R. Řešení. RKP.

Obyvatelstvo na území Protektorátu bylo rozděleno do několika skupin: na německé státní příslušníky s plnými právy, protektorátní příslušníky v pozici druhořadých občanů⁸⁸ a nakonec Židy a další „méněcenné skupiny“. I samotní Němci se dělili neoficiálně do dvou skupin: na říšské a etnické (kmenové) Němce.⁸⁹ Jejich vztahy byly mnohdy vypjaté.⁹⁰

Do roku 1941 neexistovaly žádné jednotné postupy a kritéria v případech např. žádosti o německou státní příslušnost nebo smíšených sňatků. Proto mnohdy záleželo na úředníkovi oberlandrátu, jak v dané situaci rozhodl.⁹¹ Až koncem léta se podařila prosadit regulace žádostí v oblasti smíšených sňatků a ucházení se o německou státní příslušnost. Nová směrnice z 21. června 1941 zaváděla, že i když jedinec, který příslušel k české národnosti, je prokazatelně spojen s oddaností k německému národu, může německou státní příslušnost získat.⁹²

Z tohoto pohledu bylo celkem vše přehledné. Německá státní příslušnost se udělovala všem Němcům, ale problém byl v určení, kdo je Němec a kdo už ne.⁹³ Někteří Židé, protože sebe sami považovali za Němce, se také snažili přihlásit k německé státní příslušnosti, to však bylo oficiálně nemožné. V Brně se takové to případy staly a úřady jim dokonce občanství vydaly. Úředníci byli však napomenuti a celá záležitost se vyřešila rychlým odebráním státní příslušnosti.⁹⁴

Situace se ještě více zkomplikovala značným promíšením obyvatelstva prostřednictvím smíšených manželství. Žadatel o německé občanství se musel nejdříve přihlásit k místnímu oberlandrátu, který o žádosti rozhodl. Uchazeč musel vyplnit dotazník,

⁸⁸ Neměli stejná práva ani výsady (např. hospodářská pomoc), spadali pod jiné úřady. Navíc protektorátní příslušnost nebyla národnostně dána a mohl ji získat kdokoli bez ohledu na etnický původ. Tuto informaci poskytl dr. René Novotný.

⁸⁹ Tento výraz se v literatuře liší. např. hojně ji ve své publikaci používá. BRANDES, Detlef. Germanizovat a vysídlit.

⁹⁰ NĚMEC, P. Germanizační úsilí., s. 185.

⁹¹ Jak jsem již výše psala, v některých případech za účelem úspěšné germanizace a navýšení počtu německých příslušníků, byly kladně přijímány žádosti „nežádoucích“ jedinců, ale pouze do začátku okupace.

⁹² MZA Brno, fond B252, sign. 103. Podmínky k získání německé státní příslušnosti. Zpráva ÚŘP z 21. června 1941.

⁹³ BRYANT, C. Praha., s. 53.

⁹⁴ MZA Brno, B252, Zemský prezident. sign. 100. Směrnice získání německé státní příslušnosti. 25. dubna 1943. Ve směrnici z 25. dubna 1943 podle §4 plyne, že žádný z příslušníků židovského původu nebo romského, nemůže obdržet německou státní příslušnost. To podle tohoto nařízení platí i pro míšence (Mischlinge) prvního stupně.

který obdržel od příslušné místní skupiny NSDAP.⁹⁵ Rada žadatelů chápala přijetí německého občanství jako příležitost, protože pro ně z toho plynuly hospodářské i sociální výhody. Jako příklad uvedu případ lékárníka Emanuela S., který žil v okrese Tišnov. Byla mu předložena tato žádost, a protože nepracoval jen jako lékárník, ale pracoval i na olomouckém panství knížete Leichtenštejna, kam se zřejmě po přihlášení k německé státní příslušnosti přestěhoval bez problému s celou rodinou.⁹⁶

To ale neplatilo o všech Němcích právě z hlediska ztráty výdělků. Jiný případ se týká situace doktora (povolání ve zprávě není více specifikované) Madra z Lomnice u Tišnova. Ten se k německému občanství odmítl přihlásit, protože měl strach, že přijde o českou klientelu, což by na tak malém městě byl jeho konec. Franz F. se zase obával o to, jak si jeho děti povedou v německé škole, do které by po získání německého občanství nastoupily, neboť jeho dcera měla strach, že po přechodu z české školy bude vystavena posměchu.⁹⁷

Do dotazníku k získání německé státní příslušnosti bylo nutné vyplnit tyto údaje. Doložení státní příslušnosti před 15. březnem 1939 (dotyčný nesměl po ztrátě čs. občanství získat jiné, a to právě před 15. březnem) a před rokem 1919⁹⁸; trvalé bydliště muselo být na území Československa, Slovenska nebo Podkarpatské Rusi; mateřskou řeč; důkaz toho, že žádný z prarodičů nebyl Žid; angažovanost v politických spolicích (i dřívější); národnost manžela/manželky a v neposlední řadě vztah k německému občanství.⁹⁹ Samotný OLR potom zažádal o výpis z rejstříku trestu a všechny zmíněná fakta žadatele prověřil a poté vydal udělení nebo neudělení německé státní příslušnosti. Tyto směrnice byly vydány říšským ministerstvem vnitra.¹⁰⁰

Další skupinou, která mohla žádat na území Protektorátu o německou státní příslušnost, byli tzv. přesídlenci z východu. Jednalo se o baltské, besarabské a polské Němce. Ti měli, na území Protektorátu zaujmout místo po obyvatelstvu, které mělo být už

⁹⁵ MZA Brno, fond B252, sign. 100, Formulář žádosti o německou státní příslušnost, 15. září 1943; NA Praha, fond STŘP, sign. 109-4/53, snahy okresního vedení BDO v Brně o znovuzískání Němců sympatizujících s Čechy, 14. září 1942. Pokud byl dotazník se všemi náležitostmi vyplněn a dál předložen, bylo ještě nutné vyjádření těchto institucí: úřadu RuSHA; krajské odnože NSDAP; Gestapa a místní policejní služebny místa bydliště.

⁹⁶ MZA Brno, fond B252 Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše, sign.123, zpráva zemského úřadu o průběhu žádostí německé státní příslušnosti. 1940.

⁹⁷ NA Praha, fond STŘP, sign. 109-4/53. Snahy okresního vedení BDO v Brně o znovuzískání Němců sympatizujících s Čechy, 14. září 1942.

⁹⁸ NOVOTNÝ, R. Řešení. RKP.

⁹⁹ MZA Brno, B252, sign. 100. Formulář žádosti o německou státní příslušnost, 15. září 1943.

¹⁰⁰ MZA Brno, B252, sign. 103. Podmínky pro získání německé státní příslušnosti směrnice ÚŘP, 22. června 1939.

z rasového, politického, či národnostního odstraněno.¹⁰¹ Konkrétně v brněnském národnostním ostrově pocházeli přesídlenci z východu konkrétně z Lotyšska, Estonska, východní Haliče, Volyně a severovýchodního Polska.¹⁰²

Ve směrnici z říšského ministerstva se dozvídáme o tom, že Němcům z východních oblastí, kteří měli osídlit území Protektorátu, mělo být vyhověno, avšak jen zvláště ověřeným žadatelům o „naturalizaci“ (*Einbürgerung*).¹⁰³ Dále potom jen těm, kteří se pohybovali v německých spolicích a mluvili „pokročilou“ němčinou a zároveň přijmuli německví za své. Bylo též vyžadováno vyšetření úředním lékařem, který uchazeče vyšetřil na výskyt dědičných nebo duševních chorob.¹⁰⁴

Co se týče žadatele, v jehož rasovém profilu byla zjištěna příměs cizí krve, jako např. u židovských míšenců druhého stupně. Musel být dokázán aktivní život v německých spolicích a zájem o německou věc. Míšenci prvního stupně měli jen malou pravděpodobnost, že bude jejich žádosti vyhověno. Avšak je nutné dodat, že tyto případy byly posuzovány jednotlivě, právě kvůli své závažnosti.¹⁰⁵

Norimberský zákon¹⁰⁶ definoval Žida jako osobu, která pochází alespoň od tří židovských prarodičů podle víry. Jedinec, který měl dva židovské prarodiče, byl už označen jako „židovský míšenec“. Druhý uvedený jedinec byl míšenec prvního stupně. Aby byl někdo tohoto stupně považován za Žida, musel splňovat tyto podmínky: být členem židovské náboženské obce, být v manželství se Židem, nebo pocházel z mimomanželského styku s Židem. Za míšence druhého stupně, tedy míšence, který měl pouze jednoho z prarodičů Žida, byl podle norimberských zákonů na stejné rovině jako Němci. Pouze tyto míšenci druhého stupně mohli uzavírat manželské svazky s jedinci nežidovského původu.¹⁰⁷

¹⁰¹ BRYANT, C. Praha., str. 59.

¹⁰² MZA Brno, B252, sign.100. Směrnice k získání německé státní příslušnosti, východní Němci. 12. března 1940

¹⁰³ V tomto pojetí a významu není německé občanství

¹⁰⁴ NOVOTNÝ, R. Řešení. RKP. V nacistické ideologii, byl např. alkoholismus dědičnou nemocí, která se nehodí do genomu nordické rasy, tak byli tyto jedinci nežádoucí k míšení s německou krví. Právě kvůli tomuto, byly v roce 1940 zavedeny nové formuláře, které kromě čtyř základních kritérií (původ, vzdělání, jazykové znalosti, a politické postoje) přidány ještě další faktory a to: charakterové vlastnosti, přítomnost rasových znaků, které měly upozornit na nežádoucího jedince a doplňkové otázky.

¹⁰⁵ MZA Brno. fond B252, sign. 123, Směrnice ÚŘP. 5. října 1941.

¹⁰⁶ Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre.15. 9. RGBl. 1935 I S. 1146

¹⁰⁷ NOVOTNÝ, René. Konečné řešení české otázky mezi teorií a praxí. Rasová věda a germanizační politika v Protektorátu Čechy a Morava. Pardubice 2011, s. 284.

Získávání osob pro německou věc bylo jedním z faktorů germanizace prostoru Protektorátu. Němci nejen že chtěli prostor obnovit právě přísunem německého obyvatelstva, ať už z říše nebo Němců z východu, ale snažili se motivovat domácí obyvatelstvo. Jejich zprávy a vyhodnocení byly totiž takové, že právě jazykové ostrovy, nejen na Brněnsku, jsou přestárlé a dochází zde ke smíšeným sňatkům, nebo hůře ke sňatkům mezi příbuznými, což má neblahý vliv na germanizační a národnostní politiku.¹⁰⁸

To se také potvrdilo ve zprávě ÚŘP z 19. září 1940, kdy bylo zjištěno, že přísun nové německé krve je nutný, neboť v národnostním ostrově v Jihlavě dochází k míšení a úpadku němectví. Z těchto svazků se rodí poškození jedinci, kteří mají např. oční problémy (šilhání) a trpí jinou fyzickou nebo duševní deformací. Tomu měl zabránit právě přísun nové krve Němců z východu, a potom také vystavění národnostních mostů, které měly spojovat národnostní ostrovy s župami. Nedílnou součástí, která ve velké míře pomůže germanizaci, je samozřejmě výstavba a podpora stávajících německých škol na těchto územích.¹⁰⁹

Ze zprávy pro ÚŘP vyplynulo, že na Moravě se nachází asi 15 000 osob, které mají německou státní příslušnost, což bylo oproti 2.3 milionům protektorátních příslušníků malý podíl. Přestárlost německého obyvatelstva na území Moravy byla jedním ze zásadních problémů. Bylo odhadnuto, že k 1. srpnu 1939 zemře kolem 1000 obyvatel německé národnosti, což bylo ve snaze germanizační politiky nepříznivé hledisko do budoucnosti. V průměru za rok činila natalita německého obyvatelstva kolem 1400 osob a mortalita kolem 1100 osob. Dále bylo nutné motivovat německé manželské páry, aby i v době válečného konfliktu přiváděly na svět více dětí. V průměru se rodilo manželským párům jedno dítě. Podle statistiky bylo potřeba, aby toto číslo stouplo na tři děti. Proto byl navržen plán pro posílení německého živlu na území Moravy. To zahrnovalo ekonomickou stabilitu rodiny a vhodná a dostupná pracovní místa. Pokud se týče sociální oblasti, měla být dostupná především německá zdravotní péče, což znamenalo více německých doktorů v nemocnicích.¹¹⁰

¹⁰⁸ MZA Brno, B251. inv. č. 25. Zpráva ÚŘP. 19. září 1940.

¹⁰⁹ MZA Brno, B251. inv. č. 25. Zpráva ÚŘP. 19. září 1940.

¹¹⁰ MZA Brno, B251. inv. č. 25. Zpráva ÚŘP. 19. září 1940.

Seznam obcí řízených Němci na Brněnsku Tab. č. 4

Brno	Brno	Oskar Judex	Vládní komisař
Brno-venkov	Dvorská	Josef Leschinger	Starosta
Brno-venkov	Modřice	Josef Seidl	Starosta
Brno-venkov	Moravany	Johann Czerny	Starosta
Brno-venkov	Želešice	Franz Uhl	Starosta
Brno-soudní okres Ivančice	Ivančice	Karl Schwetz	Vládní komisař
Brno-soudní okres Ivančice	Rosice	Franz Böhm	Vládní komisař
Brno-soudní okres Židlochovice	Židlochovice	Viktor Jeschek	Vládní komisař
Brno-venkov	Kanice	Ferdinand Neidhart	Vládní komisař

Zdroj: NA Praha, STRŘP, seznam obcí řízených Němci, sign. 109-1/ 21

6. Smíšená manželství

Smíšené česko-německé sňatky představovaly jeden ze zásadních problémů nacistické národnostní politiky v Protektorátu. Mnoho protektorátních Němců byli v manželství s českým mužem, nebo českou ženou. Staněk uvádí, že k 31. prosinci 1946 bylo ve smíšeném manželství 2 873 osob.¹¹¹ Zajisté nesmíme opomenout ani případy smíšených manželství se Židy nebo židovskými míšenci, ale této problematice se budu věnovat později. Nacisté pohlíželi na jakékoli smíšené sňatky s nedůvěrou, ale bez nich by nebylo možné docílit germanizace. Vyvstal však problém s rasovou ideologií, která byla základem nacismu. Rasový princip byl neustále zdůrazňován při umožňování smíšených sňatků.

Lze tedy říci, že podle smýšlení nacistů a jejich postoji k jiným rasám, bylo jakékoliv míšení německé krve s jinou, pokud se tedy nejde o jedince nordické rasy, jako např. Norové, bráno za nežádoucí. Jak ale postupovat v prostoru, ve kterém žijí Češi i Němci několik set let vedle sebe?¹¹² Proto bylo žádoucí najít pro německé úřady řešení jak přistupovat k této problematice.

Regulace takových manželství začala až v roce 1940.¹¹³ Pro nacisty bylo manželství jednou z nejsilnějších společenských vazeb. I dnes je pro nás „rodina základ státu“, a nebylo tomu jinak i v době nacistické vlády. Již v roce 1935 bylo v Říši, podle Norimberských zákonů, zakázány intimní styky Židů s Árijci. Již tak nesnadný úkol pro úředníky, jim stěžoval zákon, který měl zbavovat německého občanství ty německé ženy, které se provdaly za neněmecké muže. Při ale tak nízkém počtu vhodných německých mužů v Protektorátu¹¹⁴ bylo nemožné, aby se svobodné německé ženy mohly provdat za pokrevně rovného jedince.¹¹⁵

Naopak tomu bylo u sňatků německého příslušníka s Češkou. Pokud jde o tyto případy, děly se celkem hojně a tyto ženy např. neuměly plynně hovořit německy, některé

¹¹¹ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945 – 1947, s. 326.

¹¹² BRYANT, Chad. Občanství, národnost a každodenní život. Příspěvek k dějinám česko-německých smíšených manželství 1939-1946. In: Kuděj, rok 2002, č. 2, s. 46. Tuto teorii rozvedl Karl Valentin Müller, kdy tvrdil, že doba 19. stol., doba národního obrození, oba národy sice rozdělila politicky a kulturně, avšak rozvíjející industrializace a migrace je spojila.

¹¹³ Tamtéž s. 47.

¹¹⁴ ti s německým občanstvím měli své povinnosti k říši, jako zahrnovala povinná vojenská služba, nebo práce v říši.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 47.

z nich tento jazyk skoro vůbec neovládaly. Do vztahu s Němcem byly tak tlačeny ze strany rodiny i společnosti z důvodů udržení životní úrovně, kterou Němcům říše garantovala.¹¹⁶

V této době byla totiž hlava rodiny otec a předpokládalo se, že on je tím faktorem, který za rodinu rozhoduje ve všech ohledech. Nikdo si však neuvědomoval, že muž, je sice hlava rodiny, ale většinu času s potomky tráví matka a ta určuje směr jejich výchovy i mateřskou řeč, od které se odvíjel i následný výběr školy, která měla v rámci germanizace dětí velký význam.¹¹⁷

Toto dilema se vyřešilo rokem 1940. Německým ženám mělo být umožněno se provdat za příslušníka protektorátu (nesměl to však být Žid) a mohly si ponechat své německé občanství. Toto se vztahovalo i na její děti.¹¹⁸ Ty, které se narodily před 16. březnem 1939, nabyly automaticky také německého občanství.¹¹⁹ Pokud se za německého muže provdala žena českého původu, získala automaticky s ním jeho občanství, a to platilo i o českých mužích. Proto bylo nutné tyto sňatky nějakým způsobem regulovat, nejlépe podle rasové prověrky. Bylo nutné v tomto ohledu něco legislativně změnit, proto bylo vydáno prováděcí nařízení říšského ministra vnitra a ministra spravedlnosti k sňatkovému zákonu z 29. října 1940.¹²⁰ Povolení k uzavření manželství bylo tedy v kompetenci oberlandráta, který též v té době zpracovával posudky a žádosti o německé občanství.¹²¹ Vykonavatelkou rasových provereček, ať už z hlediska smíšeného manželství, nebo v obecném měřítku germanizace vůbec, byla pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS (*Rasse- und Siedlungshauptamt*, RuSHA). Její služebny byly přiděleny oberlandrátům. Jejím podrobnějšímu působení se bude věnovat v kapitole o zdravotní péči.¹²²

Před tím, než se oberlandráty začaly obracet na úřad RuSHA, jim byl v jejich postupech o schválení žádosti např. smíšeného manželství nápomocný Německý zdravotní úřad (*Deutsches Gesundheitsamt*, DGA)¹²³. Druhý přístup byl pouze podle z hlediska zákona.

¹¹⁶ BRYANT, C. *Občanství*, s. 49.

¹¹⁷ BRYANT, C. *Praha*, s. 61.

¹¹⁸ NOVOTNÝ, R. *Řešení*, RKP.

¹¹⁹ BRYANT, C. *Praha*, s. 49. Německo i Česko, patřilo i po první světové válce k hrstce zemím, které o své občanky přišly. Ty, když se provdaly za cizince, pozbyly svého dosavadního občanství.

¹²⁰ Podle §1. odst. 2. Dritte Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes, 29.10. 1949. RGBI. I. s. 1488.

¹²¹ Před tímto prováděcím zařízením bylo možné, aby i české úřady mohly smíšené sňatky provádět. Tyto sňatky nebyly zpětně neplatné.

¹²² NOVOTNÝ, R. *Řešení*, RKP.

¹²³ *Deustchgesundheitsamt*(DGA), úřad který vznikl v roce 1939 při oberlandrátech, určený jen pro Němce.

Jak jsem uvedla výše, od roku 1941 se oberlandráty obracely na RuSHA jak z hlediska rasových posudků, tak v případech žádosti o občanství nebo v žádostech o smíšená manželství. Co se týče smíšených sňatků, žadatelé byli nuceni vyplnit dotazník, který doplňovaly jejich fotografie.¹²⁴ Vedoucími rasového úřadu v Brně byl do roku 1942 Hans Preuss, do roku 1944 to byl Egon Uhlyarik a od roku 1944 Fritz Kopp, který vedl tři služebny v Brně, Jihlavě a Zlíně.¹²⁵

Žadatelé byli zařazováni do jedné z šesti rasových kategorií. Hranici pro pozitivní hodnocení představovala kategorie III+, tedy ještě „únosný přírůstek“. Neponěmčitelné byly skupiny III, IV a IV-F.¹²⁶ I když existovaly přesně dané vzory, jak v jednotlivých kauzách postupovat, přístup se lišil případ od případu, což bude ilustrováno na následujících příkladech.¹²⁷

Jedním z nich byla žádost německého příslušníka Emila M. z Brna, který se chtěl oženit s Češkou Antoníí N. Podle posudku brněnské služebny RuSHA byla Anna N. schopná poněmčení a tedy způsobilá k uzavření sňatku, přestože chodila jen do českých škol a mluvila jen česky. Naproti tomu snoubenec navštěvoval jen německé školy a uměl německy i česky. Oba doložili své fotografie a žádost obsahovala řadu osobních údajů. Poté byli důkladně vyšetřeni brněnským německým zdravotním úřadem. Vyšetřovací zpráva pak sloužila k posouzení ze strany RuSHA. Vzhledem k národnostním poměrům snoubenky bylo oběma doporučeno přesídlení do Říše.¹²⁸

Další případ byl složitější, neboť dotčení snoubenci museli vyvinout větší úsilí, aby jim byl sňatek povolen. Jednalo se o německou státní příslušnici Leopoldine K. z Brna a protektorátního příslušníka Cyrila M. I když nebyly výhrady k postojům politickým i postojům k německému, bylo podotknuto, že by Leopoldine K. mohla v důsledku uzavření tohoto manželství ztratit svoji německou státní příslušnost. Důvodem byl ne tak „dobrý“ rasový posudek na snoubenku, která ač patřila mezi německé státní příslušníky, byla

¹²⁴ Není výjimkou, že některé formuláře byly zamítnuty právě kvůli fotografii, neboť žadatel měl nežádoucí vzhled, podle rasového úředníka, který dotazník zkoumal.

¹²⁵ NOVOTNÝ, R. Řešení., RKP.

¹²⁶ NOVOTNÝ, R. Tamtéž, RKP. Skupinu RuS III tvořili méně vyrovnaní jedinci, většinou jedinci s příměsí dinárské, mediteránní rasy s podílem alpského nebo východobaltického typu; skupinu RuS IV tu tvořili jedinci již míšenci čistě alpské nebo východobaltické rasy; mezi poslední skupin RuS IV-F se řadí již rasy mimoevropské (negrité, orientální rasa mongoloidé atd.)

¹²⁷ NOVOTNÝ, R. Tamtéž, RKP.

¹²⁸ NA Praha, ÚŘP, sign. 114-348-5 Žádost o povolení smíšeného sňatku. 18. listopadu 1941

vychovávána jen v českém prostředí. Z těchto důvodů bylo doporučeno, aby se snoubenka vzdala svého občanství. Vyřízení žádosti trvalo déle než měsíc. Nakonec se oba dočkali povolení k sňatku s tím, že Cyril M. byl schopen k poněmčení, ale zároveň se doporučilo přesídlení do Říše.¹²⁹

Z následujícího příkladu, který hodlám uvést, je již patrné, že i když se sňatek povolil, byli někteří němečtí státní příslušníci nuceni se své příslušnosti vzdát. Jedním z takových byl případ sňatku protektorátního příslušníka Rudolfa Johnna M. a německé státní příslušnice Miloslavy B. Oba snoubenci navštěvovali české školy, přičemž snoubenec mluvil jen česky a snoubenka jen trochu ovládala němčinu. Podle vyšetření brněnské služebny RuSHA byli oba snoubenci shledáni nevhodní k poněmčení. I zde bylo podotknuto, že bude nezbytné pro povolení sňatku, aby snoubenka přišla o německé občanství.¹³⁰

Co se týče smíšených sňatků mezi židovskými míšenci, postupovalo se následovně: pokud bylo manželství uzavřeno mezi míšencem prvního stupně a jedincem německé krve a neměli žádné potomky, měl být židovský míšenec poslán do transportu nebo ghetta. V případě, že již daný pár potomky měl a ti byli míšenci druhého stupně, záleželo, zda byli bráni jako Němci, nebo jako Židé. Jako Židé, byli posláni do transportu nebo ghetta. Jako Němci, byli i s rodičem míšencem z transportu vyjmuti. Pokud míšenci, ať už prvního nebo druhého stupně, uzavřeli manželství s Židem, byly všechny osoby v tomto svazku a z tohoto svazku vzešlé brány jako Židé.¹³¹

Jako typický příklad uzavření sňatku mezi židovským míšencem a německým státním příslušníkem uvedu žádost o povolení sňatku z roku 1944. Protektorátní příslušník, míšenec druhého stupně Friedrich H., který chtěl uzavřít sňatek s německou státní příslušnicí Annou M., byl shledán „neúnosným“ přírůstkem, přesto byla jeho žádost postoupena k projednávání. Friedrich H. totiž byl z otcovy strany Němec. Snoubenci měli společného potomka, otcovství bylo prokázané. Přestože z RuSHA přišel negativní posudek, závěr zprávy se jevil pozitivně a vzhledem k jejich společnému potomkovi bylo řečeno, že by se jejich sňatku mělo udělit

¹²⁹ NA Praha, ÚŘP, sign. 114-348-5, žádost o povolení smíšeného sňatku, 6. prosince 1941 (zdroj dr. René Novotný).

¹³⁰ Na Praha, ÚŘP, sign. 114-348-5, žádost o povolení smíšeného sňatku. 22. listopadu 1941 (zdroj dr. René Novotný).

¹³¹ NOVOTNÝ, R. Konečné řešení české otázky., s. 285.

povolení. Další vyjádření ve zprávě bohužel chybí, a nebylo známo, jestli bylo nutné, aby se Anna M. vzdala své německé státní příslušnosti.¹³²

Smíšená manželství se neřešila jen za doby protektorátu. Problém nastal i po osvobození. Důležitým mezníkem k tomuto problému bylo ustanovení §4 ústavního dekretu z 2. srpna 1945 (č. 33 Sb.), které ustanovovalo, že vdané ženy a nezletilé děti ze smíšených manželství, budou ve státoprávních věcech samostatně posuzováni. Další vyhláška ministerstva vnitra, umožnila německým ženám čs. občanů a jejich dětem, o vrácení českého státního občanství od 10. srpna 1945. Musely být splněny následující podmínky: manželství muselo být stále platné; v případě dětí, musel být naživu ten rodič, který byl čs. občanem, velmi důležitou roli u prokazování státní příslušnosti hrál jazyk. Ty ženy, které neměly druhy, ale stály o navrácení čs. občanství, ho mohly získat jedině sňatkem s čs. příslušníkem. To ovšem bylo výnosem ministerstva z 2. října 1945 zakázané.¹³³

Zcela jinou situaci měly české ženy, které si vzaly Němce. Mnoho žen, které byly ženami Němců, se hlásily k české národnosti. Bylo rozhodnuto, že tyto ženy nepozbyly čs. občanství, i když např. přijali německé občanství, ale musely dokázat, že tak učinily pod nátlakem. Ale jelikož v poválečné atmosféře byla situace velice napjatá, a bylo velice obtížné dokazovat okolím, že je tomu jinak a že je k určitým krokům vedly příčiny, které se slučovaly s bojem o přežití.¹³⁴

Bylo zvykem brát, že hlava rodiny určuje postavení rodiny, ať už české nebo německé. Proto měly české ženy, více problému s dokazováním své občanské bezúhonnosti. S tímto se ruku v ruce nesly i existenční problémy, neboť muži těchto žen byli padlí, v zajetí, již v divokém odsunu vysídlení, nebo byli na práci v Říši. Stále však docházelo k tomu, že české ženy, aby mohly být se svými muži, odcházely do transportu dobrovolně. Čs. vláda se tomu snažila zabránit a tak byla některá manželství rozlučována.¹³⁵

I když byla po osvobození situace ve společnosti velice napjatá a panovalo zde takřka bezvládlí, byla potřeba zachování českého etnika. To platilo i pro smíšené páry. V roce 1946

¹³² NA Praha, ÚŘP, sign. 114-342-3, žádost o povolení smíšeného sňatku, 3. června 1944(zdroj dr. René Novotný).

¹³³ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců z Československa 1945-1947. Praha 1991, s. 166. Výjimku tvořili ti, kteří tak učinili pod nátlakem, nebo za zvláštních podmínek.

¹³⁴ Tamtéž, s. 167.

¹³⁵ Tamtéž, s. 321.

bylo na základě dekretu rozhodnuto, že manželé, kteří svůj sňatek uzavřeli před 16. březnem 1939, mohou požádat v první polovině roku 1947 o znovu vrácení čs. občanství.¹³⁶

I když se situace kolem národnostně smíšených rodin měla a chtěla řešit právní cestou, bohužel tomu tak v bouřlivých poválečných letech nebylo. I prokazatelně české rodiny, jedinci byli spolu s německým obyvatelstvem v rámci odsunů, ať už u „divokého“ a v menším měřítku i v „řádném“, vysídlováni za hranice. Mnoho rodin v těchto důsledcích se rozpadlo, nebo muselo přetrpět tuto hroznou zkušenost. A i když válečné vřavy už téměř utichly, dopady na obyvatelstvo, byly cítit ještě dlouho potom.¹³⁷

¹³⁶ Tamtéž, s. 328.

¹³⁷ Tamtéž, s. 331.

7. Zdravotní a rasová péče

7.1. Rasová politika

Postoje nacistů byly z hlediska rasového vůči Čechům povětšinou negativní a dalo by se říct až nenávistné, a to i bez ohledu na rasovou vědu. Rasové teorie byly režimem hojně podporovány. Jeden z předních německých „rasových odborníků“ Hans F. K. Günthera, vymezil čtyři evropské typy ras: nordickou, mediteránní (vestickou), alpskou (ostickou) a dinárskou. Podle něj a dalších antropologů mají Češi největší podíl alpské rasy. Jsou pracovití a trpěliví, však značně rezervovaní (neradi vystupují z davu) se sklonem k průměrnosti, nedůvěřiví, pohodlní a nespolehliví. Pokud si vezmeme Moravu, jako samostatný celek, nebylo tomu podle něj jinak, výjimku však tvořilo „světlé“ Brno.¹³⁸

Další významný sociální antropolog nacistického režimu, K. V. Müller¹³⁹, byl ale pozitivnějšího názoru v postavení Čechů k Němcům. Ten sledoval velký podíl německé krve v českém prostředí. A to už od stěhování národů, kdy souhlasí s jakousi příměsí mongoloidní rasy, zároveň však již v době příchodu kupce Sába vidí velký příliv německého vlivu. Ten se dál rozvíjel, protože Sába měl mnoho potomků a v rámci sňatkové politiky s Přemyslovci se dále udržoval v českém prostředí. A v tomto duchu se míšení mezi německým a českým národem drželo takřka nepřetržitě, neboť tyto dva národy jsou spolu úzce spjaté. Mezníkem bylo však vytvoření Československa, kdy byly tyto vazby násilně přetrhány.¹⁴⁰

Nejdůležitější roli na poli rasové selekce, byl úřad (RuSHA), v našem případě jeho pobočka v Čechách a Moravě. Jedná se o hlavní nástroj germanizační politiky. Z počátku se RuSHA zabýval rasovým zkoumáním dětí a rasovým výběrem uchazečů pro vstup do SS. Kompetence protektorátní pobočky se však rozrostly na provádění rasové selekce v rámci získání státní příslušnosti, smíšených sňatků a přijímání dětí do německých škol. V českých zemích lze jejich působení do založení jeho pražské pobočky, a to 15. února 1941. K této

¹³⁸ NOVOTNÝ, R. Obraz Čechů v německé rasové nauce a nacistické rasové ideologii. In: *Theatrum historiae*. Pardubice, č. 13 (2013), s. 177.

¹³⁹ Další antropolog, jenž se konfrontoval s nacistickým režimem. I on byl jedním z předních rasových vědců na Karlově univerzitě. Po válce však se dál věnoval vědecké činnosti

¹⁴⁰ MÜLLER, Karl, Valentin. *Deutsches Blut in Böhmen und Mähren*. In: *Böhmen und Mähren im Werden des Reiches*. Praha 1943, s. 19.

protektorátní pobočky byly přiděleny služebny v Brně (do jehož čela byl dosazen Johannes Preuss), Českých Budějovicích, Jihlavě a Olomouci.¹⁴¹

Vlivem této reformy, byla vedena přímo v brněnské služebně. Věc týkající se nabytí německé státní příslušnosti a snížení stavu úředníků autonomní správy. To má spojitost s úsilím o získání německé státní příslušnosti. Část úřednictva má jak rasového, tak politického špatný profil. Dělo se tak z podkladu nařízení z 20. dubna 1939, RGBI. I. S. 815. Bylo však zaznamenáno sabotování tohoto nařízení, což německé straně nepomáhá k výkonu práce. Ve vztahu k formulářům musel být brán zvláštní zřetel na jejich vyřízení.¹⁴²

Agenda rasového úřadu zahrnovala po většinou a především prověrky českého obyvatelstva z důvodu germanizace. Byly dva typy, jak úřad vyšetřování vedl. Buďto plošným zkoumáním, které mělo za úkol zjistit podíl vhodných jedinců k poněmčení. Nebo to byly prověrky z „moci úřední“.¹⁴³ Plošné zkoumání bylo po většinou tajné a skrývalo např. za zdravotní prohlídky dětí, vyšetření rentgenem¹⁴⁴, nebo zkoumání fotografií, které byly součástí žádostí např. v případech smíšených sňatků. Druhý typ prověrky „z moci úřední“ bylo již vyšetření, které na rozdíl od plošného zkoumání, měl podstatný vliv na život jedince. Jednalo se o problematiku, mnou zpracovanou v předchozích kapitolách, jako žádosti o německou státní příslušnost, problematiku židovských míšenců. Dále potom přijímání českých dětí do německých škol, žádosti o protektorátní příslušnost, nasazování kvalifikovaných pracovníků do Říše, poněmčení nemanželských dětí a sirotků a rasové posudky mužů, kteří se dopustili zakázaného pohlavního styku s německou ženou.¹⁴⁵

7.2. Zdravotní péče

Brno se potýkalo s nedostatkem německého zdravotního personálu, nemocnic a sanatorií. Pouze jedna nemocnice ze všech v Brně a jeho okolí byla čistě pod německým

¹⁴¹NOVOTNÝ, R. Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 1941-1945.in: Moderní dějiny, roč. 23, 2015, č. 2, str. 6 Jak vidíme, dělo se tak v národnostních ostrovech, které chtěli mít nacisté výslovně pod svou kontrolou.

¹⁴² MZA Brno, B252, sign. 103. Směrnice ÚŘP, 20. dubna 1939.

¹⁴³ NOVOTNÝ, R. Řešení, RKP.

¹⁴⁴ BRANDES. Detlef. Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích. Praha 2015, s. 77 Jedna taková stanice se nacházela v Židlochovicích. Rasový examinační chtěli využít snímkování dětí i obyvatelstva a jako záminku, aby nevzbudili obecný rozruch a strach si vybrali prevenci proti tuberkulóze.

¹⁴⁵ NOVOTNÝ, R. Česko-moravská pobočka, s. 24.

vedením.¹⁴⁶ Tento problém se však netýkal jen samotného Brněnska, podobný problém byl v celém protektorátu. Nejlépe na tom byla Praha, a to hlavně díky klinikám lékařské fakulty Německé univerzity Karlovy.¹⁴⁷

Mnoho německých občanů se odmítalo usadit na území, kde byl jejich nedostatek. Šlo většinu o oblasti, kde bylo německé obyvatelstvo v menšině. Proto panovala na pracovišti, kde byl český element ve většině, mezi německým a českým personálem velice napjatá atmosféra. Vznikaly tím nepříjemné situace, když se na pracovištích mluvilo převážně česky. Jazyková bariéra tak vznikala nejen mezi samotným česko-německým personálem, ale i mezi německými pacienty, kteří se nemohli snadno domluvit.¹⁴⁸

Kvůli nedostatku německého personálu ošetřovali německé obyvatelstvo čeští zdravotníci a někteří z nich z bojkotu všeho německého je odmítli prohlédnout. Např. český lékař z Mladé Boleslavi vyšetření dítě německého páru, označil jeho stav za neškodný, stav dítěte se ale záhy zhoršil a muselo být hospitalizováno.¹⁴⁹

Jednou z nedílných součástí zdravotní péče byl dozor o děti školou povinné. V době, kdy byl přísun potravin značně omezený, bylo důležité udržet děti zdravé i bez přirozeného přísunu vitamínů z potravin. Proto měl každý lékař svůj okruh německých škol, a ten děti pravidelně očkoval. V tomto případě se očkovaly děti, jak německé státní příslušnosti, tak protektorátní. V rámci k podpoření zdraví dětí, byl ve vyhlášce z 9. října 1941 z nařízení ministerstva sociálních a zdravotních věcí, zavedena „Vitaminaktion“. Tato vitamínová akce, měla za úkol dětem servírovat více čerstvé zeleniny a to od nadcházejícího jara do léta. Dále zde byla otázka povinného očkování.¹⁵⁰

I v tak napjaté době, jak bylo po bezprostředním konci války, nebyli někteří němečtí odborníci odsunuti, i když se otevřeně hlásili za Protektorátu k německví. Tento příklad mám doložený z rodinného vyprávění, kdy mé pratetě po válce těžce onemocněla dcera a ona věděla, že v Brně je německý pediatr. Brněnské ženy zamezily jeho odsunutí a vymohly si na

¹⁴⁶ Hlášení SD červenec 1940, NA Praha [online]. Dostupný z URL:< //web.nacr.cz/sd/>. Na území Protektorátu se nacházelo 73 nemocnic, z toho bylo jen 6 německých.

¹⁴⁷ Hlášení SD srpen 1940, NA Praha. [online]. Dostupný z URL:< //web.nacr.cz/sd/>

¹⁴⁸ Hlášení SD srpen 1940, NA Praha [online]. Dostupný z URL:< //web.nacr.cz/sd/>

¹⁴⁹ Hlášení SD duben a březen 1940, NA Praha [online]. Dostupný z URL:< //web.nacr.cz/sd/>

¹⁵⁰ AMB Brno, Školy německé, N20, inv.č. 857. Směrnice OLB 19. června 1943 .

úřadech pro něj i jeho rodinu výjimku, protože k němu měly důvěru. Patřil k tehdejším lékařským kapacitám v Brně.

Další nedostatek, co se týče německých odborníků, byl ve veterinární službě. Z celkového počtu něco přes 30 německých veterinářů byl podíl v Brněnském okrese kolem 10 doktorů. Českých veterinářů bylo podstatně více a měli stejné zvěrolékařské kvality, a proto jim byla dávána přednost. Problém nedostatku německých veterinářů byl v tom, že se do jejich řemesla začali plést „fušeri“ a mnoho zvířat tak padlo těmto neoborníkům za obět'. Celou tuto situaci mělo vyřešit, jak tomu bývalo i za první republiky, organizované sjednocení veterinářů.¹⁵¹

¹⁵¹Německé státní ministerstvo, sign. 110-5/52. Situační zpráva zemského prezidenta v Brně, 2. dubna 1944.

8. Školství

Ovládnutí školství bylo jednou z nejdůležitějších podmínek úspěšné germanizace. S výchovou ke kladnému postoji k německému bylo nutné a důležité začít od těch nejmenších. Nejdůležitější bylo dostat do německých škol německé děti a děti ze smíšených manželství. Bylo žádoucí, aby výchova těchto dětí uchazečů byla především německá nejen v rodinném kruhu, ale i ve vzdělání. Nacisté tak nepožadovali, aby všechny české děti nastoupili do německých škol, ale nutno říci, že toto rozhodnutí podporovali, záleželo však, jestli daná rodina rasově a politicky vyhovovala.

Pro okupační úřady bylo žádoucí, aby byly všechny české školy uzavřeny, výjimku měly tvořit školy obecné.¹⁵² Aby byly německé třídy ještě více posilněny, byly do nich posílány i děti německých přistěhovalců z východu.¹⁵³

Aby mohly německé okupační úřady zasahovat do struktur německých škol, byla zřízena v Praze a Brně¹⁵⁴ instituce německé školní rady. Základním pilířem, kromě běžného vyučování bylo na německých školách též výchova dětí v národněsocialistickém směru. Okupační správa chtěla co nejvíce oslabit vliv českých škol, a tak české děti, které neměly „špatný rasový profil“¹⁵⁵ byly hojně podporovány a posílány do těchto škol.¹⁵⁶

Soustavu německých škol na Brněnsku tvořili následující školy Tab. č. 5

Název školy	Typ školy	Vznik před rokem 1939
čtyřtřídní chlapecká a dívčí škola, Kressova	obecná	Ano
chlapecká škola, Cejl	obecná a měšťanská	Ano
chlapecká a dívčí škola, Brno-Horní Heršpice	obecná	Ano
chlapecká a dívčí škola, Veverí	obecná	Ano

¹⁵² DOLEŽAL, Jiří. Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie. NAF 1996, s. 36. Obecná škola se označovala první stupeň základního vzdělání. Druhý typ se označoval jako měšťanská škola. Po tomto základním vzdělání, mohli žáci nastoupit na gymnázia nebo odborné střední školy. V roce 1941 byla měšťanská škola přejmenována na Hlavní školu.

¹⁵³ BRANDES, D. Germanizovat, s.78

¹⁵⁴ Sídlicí v Dominikánské ulici

¹⁵⁵ Tím na mysli především židovské míšence, Romy a jiné pro tehdejší úřady nevhodné jedince. České školství, i když podléhalo protektorátnímu ministerstvu školství, výjimku tvořili vysoké školy, které byly pod správou říše.

¹⁵⁶ DOLEŽAL, J. Česká kultura za protektorátu, s. 59

pětitřídní evangelická škola	obecná, soukromá	Ano
dívčí škola Brno, Cejl	měšťanská	Ano
chlapecká a dívčí škola, Hlinky	Obecná	Ano
chlapecká a dívčí škola Brno-Starý Lískovec	obecná	Ano
dívčí škola, Jakubská	obecná a měšťanská	Ano
chlapecká a dívčí škola, Příční	obecná	Ano
chlapecká a dívčí škola Packého, Brno-Královo Pole	obecná	Ano
chlapecká a dívčí škola Brno-Komárov	obecná	Ano
škola, Brno-Přízřenice	obecná	Ano
škola, Brno-Dolní Heršpice	obecná	Ano
škola, Brno-Brněnské Ivanovice	obecná	Ano
dívčí škola, Veveří	měšťanská	Ano
chlapecká škola, Šujanovo náměstí	obecná	Ano
chlapecká škola, Šujanovo náměstí	měšťanská	Ano
pětitřídní škola Dr. Aloise Baerana v Černých Polích	obecná	Ano
dívčí škola, Černopolní	Měšťanská	Ano
škola, Vídeňská	obecná smíšená	Ano
chlapecká a dívčí, Nové Sady	Obecná	Ano
chlapecká škola Brno-Nové Černovice	měšťanská	Ne
chlapecká škola, Hybešova	měšťanská	Ne
gymnázium, Komesnkého náměstí	státní	Ano
chlapecká a dívčí škola, Lidická	obecná	Ano
dívčí škola, Čechyňská	obecná	Ano
dívčí škola, Šujanovo náměstí	Měšťanská	Ano
živnostenská odborná pokračovací škola kovoprůmyslová, Sennefelderova	Všeobecná	Ano
chlapecká škola, Dr. Fritze Todta	Vyšší	Ano
chlapecká škola Gregora Mendela, Jánská	Vyšší	Ano

průmyslová škola Winterhollerovo náměstí	Vyšší	Ano
hudební škola, V aleji	městská	Ano
ovocnářská a zahradnická škola, Vídeňská	zemská	Ano
čtyřtřídní chlapecká a dívčí škola Veveří	obecná	Ne
chlapecká a dívčí škola, Brno – Židenice	obecná	Ne
Školy Brno - venkov		
škola Židlochovice	měšťanská	Ne
škola Dolní Kounice	měšťanská	
škola pro chlapce a dívky Dolní Kounice	obecná	Ano
škola Kupařovice	obecná	Ano
škola Želešice	obecná	Ano
Německé Vysoké učení technické Brno		

Zdroj: Inventární kniha H – 23

To, že na německé školy chodilo někdy více českých dětí než německých, lze vypožorovat ze zápisů třídních výkazů. I když se v nich přímo neuvádí národnost dětí, ani jejich rodičů, dokonce ani podle jména, které byly do výkazů psány německou formou, vycházím ze záznamu známek z německého jazyka, a to konkrétně z Hlavní německé školy v Židlochovicích z let 1941-1944.¹⁵⁷

Německá škola v tomto městě stála již od roku 1893 a byla dvojjazyčná. Do první světové války navštěvoval německou část školy i hojný počet českých dětí, snad též z důsledku tehdejšího germanizačního tlaku ze strany monarchie. Tato situace se změnila po vzniku Československé republiky, kdy naopak počet žáků německé školy klesal. Dále se počet žáků změnil po 15. březnu 1939, kdy škola sice zůstala dvojjazyčná, ale výuka a

¹⁵⁷ Inventární kniha H – 23

všechna její administrativa se prováděla v němčině, výuka češtiny však byla zachována.¹⁵⁸ Škola zanikla v roce 1946, téměř všechny materiály byly zničeny, dochovaly se pouze školní výkazy a výkazy návštěvy školy.¹⁵⁹

Struktura žáků z třídního výkazu 1. Třídy byla následovná. Z 23 žáků, podle mého odhadu, který jsem uvedla v poznámce, mohlo mít německou národnost kolem 3 žáků, neboť ti disponovali známkami z německého jazyka dobrý a lépe, načež z českého jazyka dostatečný až nedostatečný. Zbylých 20 žáků mělo z německého jazyka dobrý a hůře, ale naproti tomu z českého dobrý a lépe. Tento odhad nelze brát jako konečný, ale jiných dostupných a přesnějších materiálů, kde by byl jasně doloženo poměr národnosti žáků, není. Tato má metodika se bohužel dala uplatnit jen na jednom konkrétním případě, neboť jak jsem též uváděla v poznámce, v Obecné škole pro chlapce a dívky v Dolních Kounicích¹⁶⁰ nebylo z výkazu klasifikace 1. třídy jasné, jaký byl národnostní podíl.¹⁶¹

Pokud se jedná o známkování v německých školách za okupace, byla jeho podstata oproti původnímu předválečnému známkování změněna. Pětistupňové známkování bylo vyhláškou z 6. října 1939 změněno na šestistupňové s tím, že význam známkování nadále zůstával stejný, šestý stupeň byl pak úplně nedostatečný. Naproti tomu slovní ohodnocení bylo pouze do stupně pátého.¹⁶²

Změnily se nejen učební osnovy ale i samotný přístup vlivu na žáka. Podle vyhlášky z 31. srpna 1939 bylo ustanoveno, že každá hodina započne tím, že učitel předstoupí před třídu a zvedne pravou paží a pronese pozdrav „Heil Hitler“! Třída mu na to měla odpovědět stejným způsobem, až po tomto mohla hodina řádně začít. Další přítomnost „vůdce“ byla ustanovena vyhláškou z 18.3. 1939, kdy bylo za povinnost mít v každé třídě, kabinetech a kancelářích v každé školské instituci, portrét Adolfa Hitlera.¹⁶³

¹⁵⁸ SOKA Brno – venkov, fond. H- 23, inv.č. 1 třídní výkazy 1939. Díky hodnocením z německého a českého jazyka, lze sledovat, jaké národnosti dotyčné dítě mohlo být a to v německé škole Židlochovice šlo vyzoporovat přímo ukázkově. Bohužel tato škola byla výjimkou, neboť v dalších třídních výkazech např. z Obecné školy pro chlapce a dívky v Dolních Kounicích, kde bohužel není tento rozdíl tak rapidní, neboť téměř přes polovinu žáků mělo jak z německého, tak z českého jazyka známku dobrý až dostatečný, tudíž nelze vyvodit, jakou řeč dítě lépe ovládalo a tím určit, která mu byla více vlastní.

¹⁵⁹ Inventární kniha H – 23

¹⁶⁰ SOKA Brno- venkov, Německé školy, fond H – 366, inv.č. 1, třídní výkazy 1939.

¹⁶¹ SOKA Brno- venkov, Německé školy, fond H – 23, inv.č. 1 třídní výkazy 1939.

¹⁶² AMB Brno, Školy německé, fond N20, inv.č. 3241, Směrnice státní školní rady, 1. prosince 1939.

¹⁶³ AMB Brno, Školy německé, fond N20, inv.č. 3241 Směrnice státní školní rady, 20. března 1939.

Vyhláškou z 18. 3. 1939 byla vyhláška o zavedení školních kronik v jednotné formě. Školních kronik bylo město Brno a jeho německé školy ochuzeno. Z mnou probádaných německých škol na území města Brna, neměla žádná dochovanou školní kroniku. Výjimku tvořili přilehlé části města Brna. Kdy jsem měla možnost nahlédnout do školní kroniky Židlochovic, Dolních Kounic a Želešic.¹⁶⁴ Vedení kronik těchto německých škol bylo v německém jazyce. Všechny tyto školy měly za sebou již dlouho tradici. Kromě školních záležitostí, které zahrnovaly např. počet žáků rozdělených podle pohlaví, návštěvy významných osob, výlety pořádané školou a jiné události týkající se školy, byly do školní kroniky zahrnuty i události politické a to především ty, které se udály 15. Března 1939. Školní kronika v Želešicích má tento den rozepsaný na 5 stranách, a to od příjezdu vojáků, pohledu na domácí politiku,¹⁶⁵ po jakýsi souhrn těchto událostí s tím, jak pozitivně bylo vše vnímáno ze strany německé menšiny. Dále zde byla, s přiloženou fotografií, zapsána důležitá setkání. Na fotografii byla nastoupená celá škola k příležitosti sounáležitosti s Velkoněmeckou říší.¹⁶⁶

Jednou velkou změnou ve školách bylo rozdělení žáků podle národnosti. České děti navštěvovaly německé školy, ale i tyto děti musely být podrobeny rasové prověrce. Bylo žádoucí, aby počet českých škol ubýval. U dětí českých rodičů, které navštěvovaly německé školy, bylo žádoucí, aby na ně byl po čase vyvíjen jakýsi nátlak a bylo přistoupeno k tomu, aby usilovaly o německou státní příslušnost. Ve smíšených česko-německých rodinách mělo být naopak přáním rodičů, aby jejich dítě, pokud ještě nemělo německou státní příslušnost, o ni co nejdříve zažádalo. Dále zde byla záležitost týkající se učitelů. Pokud byl jejich původ neúplný, mohli nadále vyučovat, museli však podat vysvětlení na příslušném úřadu v Praze. Ti co neměli árijský původ, museli školu opustit.¹⁶⁷

Dále zde byla otázka židovských míšenců a Židů. Židovské děti nemohly navštěvovat žádné německé školy, ani ty soukromé. Toto bylo v platnosti i pro německé děti, pokud byl majitelem školy Žid. Stejně to bylo i v případě, že ve třídě byly židovské děti, tuto třídu německé děti nesměly navštěvovat. Pokud se jednalo o židovské míšence, v této otázce záleželo, jakého stupně jsou shledáni, jako míšenci. Dále záleželo na jejich příslušnosti.

¹⁶⁴ NA Praha, STŘP, sign. 109-4/55, "Mitteilungen des Statistischen Zentralamtes", 1941. Želešice patří do politického okresu Brno- venkov, Dolní Kounice patří do soudního okresu Ivančice.

¹⁶⁵ Vznik Protektorátu, zmíněno bylo i ustanovení protektorátní vlády v čele s Emilem Háchou, postoje vlády v exilu, postoj Edvarda Beneše atd.

¹⁶⁶ SOKA Brno- venkov, Německé školy, fond H – 176, inv.č. 24 školní kronika Želešice, školní rok 1941/1942 .

¹⁶⁷ AMB Brno, Školy německé, fond N20, inv.č. 3243, Směrnice stání školní rady, 26. října 1940.

Pokud příslušeli k německé národnosti, museli tuto skutečnost doložit úředně. Co se týče učitelů, pokud byli shledáni jako míšenci prvního a druhého stupně, nesměli na německých školách vyučovat. Pozornost byla věnována i těm Židům, kteří by se mohli do vyučování dostat v rámci probírané látky. To se týkalo např. malíři, vědci nebo spisovatelé. V tomto případě mělo být postupováno s velkou zdrženlivostí, aby z těchto děl na žáky nepůsobil „židovský charakter“, které tyto kusy vykazovaly.¹⁶⁸

Další součástí výuky v německých školách bylo vyzdvihování němectví. V tomto směru byla školám nápomocná místní skupina NSDAP. Dodávala do škol naučné filmy jako např. film „S.A. Mann Brand“. Ve spojení s NSDAP byly pořádány i přednášky. Jedna z nich proběhla 10. listopadu 1941 v Německém domě v Brně a její hlavní řečník byl krajský vedoucí brněnské NSDAP Karl Folta. Jeho přednáška na téma „Seefahrt ist not“ nebyla jedinou na toto téma. Učitelé, v hodinách dějepisu měly též na toto téma zavést řeč, aby dětem připomněli, že německý duch je vládcem nejen na souši, ale i moři.¹⁶⁹

Další záležitosti, které bylo nutno ošetřit, byla změna písma užívaného na německých školách. Ve školách se pro německé tištěné texty používalo noготické písmo (fraktura). Dále bylo nařízeno, že čeština se na 1. až 4. stupni nebude vyučovat.¹⁷⁰ Čeština byla i na německých školách součástí vyučování, ale až od 5. třídy. To měla docílit i zvýšená výuka němčiny až na 8 hodin týdně. Všichni učitelé, kteří se chtěli udržet na školách, museli podstoupit povinnou zkoušku z němčiny, což někteří učitelé podle SD zprávy z října 1940 odmítali. Jazyková nařízení se týkala i úředního života, kdy se kromě dvojjazyčných názvů ulic, měst a obcí, používala dvojjazyčnost i na úřadech, která se ale postupem času a snahou okupantů měla stát jen německou záležitostí a čeština měla úplně vymizet.¹⁷¹

Dále bylo nařízeno, že každý chlapec a dívka říšské státní příslušnosti, kteří dosáhli 10 let, se musejí zapsat do Hitlerjugend. Dalšími organizacemi, které měli mladí Němci navštěvovat, byla např. NPEA (Nationalpolitische Erziehungsanstalt Böhmen). NPEA

¹⁶⁸ AMB Brno, Školy německé, fond N20, inv.č. 3241, Směrnice státní školní rady, 3. dubna 1940.

¹⁶⁹ AMB Brno, Školy německé, fond N20, inv.č. 3243, Směrnice státní školní rady, 5. Května 1940.

¹⁷⁰ SOKA Brno- venkov, Německé školy, fond H – 366, inv.č. 1 Toto nařízení nebylo bráno do důsledků, neboť jak jsem ze svého bádání vypožorovala, škola v Židlochovicích vyučovala český jazyk na nižším stupni.

¹⁷¹ V deníku Brünner Tagblatt, byl na toto téma článek z února 1939 „Nerozumím, im Brünner Rathaus“, kdy si občané německé národnosti stěžovali, že pokud na úředníky mluví německy, dostanou pouze odpověď „nerozumím“. Tomu všemu byl učiněn konec, když bylo všem úředníkům v roce 1941, měli všichni úředníci podstoupit povinnou zkoušku z němčiny. NOVOTNÝ, R. Řešení. RKP.

poskytoval všeobecné vzdělání. Byla to škola internátního typu, která byla zakončena maturitou. Jejím zřizovatelem a dozorcem byla okresní skupina NSDAP. Zprvu se jednalo o čistě chlapecké ústavy, později byla zřízena i dívčí odnož. U absolventů bylo předpokladem, že po dokončení školy nastoupí buďto v armádě, SS a jiných organizacích.¹⁷² Tento ústav měl být zřízen i na území Moravy, a to přímo v Brně, k čemuž nedošlo. Proto se žáci z Brněnska, mohli uchýlit do nějaké pobočky v Čechách. Dalším místem, kde se tato škola nacházela, jak vyplývá ze zprávy školy v ulici Veveří, byla v Rakousku v městě Traiskirchen.¹⁷³

¹⁷² ŠIMŮNEK, Michal. Poslední „Vůdcovská škola“ nacistické diktatury, tzv. Nacionálně politický výchovný ústav Čechy“ (Nationalpolitische Erziehungsanstalt Böhmen) v Kutné Hoře 1943- 1945 , s. 60.

¹⁷³ AMB Brno, Školy německé, fond N20, inv.č. 857, Směrnice stání školní rady, 9. června 1943.

9. Německá kultura v Brně

Jednou ze složek pro úspěšnější germanizaci jazykového ostrovu Brno, bylo nejen převzetí správních úřadů, ale především postarat se o to, aby lidé neopustila přítomnost němectví ani v běžném životě. Proto bylo nanejvýš důležité do tohoto prostoru proniknout všemi možnými způsoby. Hlavní snaha byla ta, zmocnit se tisku, kaváren, hostinců a jiných kulturních zařízení jako divadla a kina. Brno bylo, jako mnoho velkých měst poseto kavárnami a hospůdkami, jejichž nedílnou součástí a koloritem byla návštěva židovského obyvatelstva. Proto po okupaci ztratila tato místa svou stálou klientelu a musela ji nahradit. I když, toto je často příznačné každé době.

V době, kdy veřejná média zastupovala pouze rádia, a to jen v některých domácnostech, nebo týdeníky v kinech, byly nejdostupnějším a nejlevnějším zdrojem zpráv noviny. Proto bylo důležité pro germanizaci tento zdroj využít. Již v dnech po podepsání mnichovského diktátu, byl tisk postaven před jakýsi nástin cenzury. Policejní ředitelství vydalo nařízení, že nejméně dvě hodiny před vydáním čísla musel být obsah předložen k prověření. Do března roku 1939 vycházely ještě celkem hojně periodika mnohých politických stran, jak německých tak českých. Po okupaci a ustanovení Národního souručenství, ve kterém byly obsaženy všechny politické strany, bylo vydávání tiskovin jednotlivých stran pozastaveno. Národní souručenství v rámci protektorátní správy podporovalo germanizaci a tak, i když byl ponechán tisk, který vycházel těsně před okupací, bylo nemyslitelné, že by mohl obsahovat názory a postoje, které by byly protirežimní. Omezení se týkalo převážně českého tisku, který byl takto okleštěn nejen obsahově, ale i materiálně a to, že se např. tisklo na horší papír.¹⁷⁴

Germanizační politika se snažila o co největší záběr, je logické, že k tomu využívala i domácí české obyvatelstvo, respektive to, co bylo ochotné v rámci kolaborace s ní spolupracovat. V případě tisku, by se dalo předpokládat, že bude tím pádem podporovat noviny a časopisy, které budou s jejich myšlenkou „ruku v ruce“. Opak je ale pravdou. Od července roku 1940 vycházel dvakrát měsíčně v Brně plátek s názvem *Árijský útok*. Toto periodikum bylo čistě antisemitistický časopis, jehož redaktor – vydavatel, tajemník a

¹⁷⁴ KUBÍČEK, Jaromír, ŠIMEČEK, Zdeněk. Brněnské noviny a časopisy. Od doby nejstarší až do roku 1975. Brno 1976, s. 184.

náměstek vedoucího „Českého árijského hnutí“ byl František Aujeský.¹⁷⁵ Ale i když se tento plátek spoléhal svým obsahem, že bude podporován z německé strany, nestalo se tak. Tak po vydání pouze čtyř čísel po pouhém jednom roce zanikl. Naopak, jaké noviny byly hojně podporovány a vycházely ve velkých nákladech, byly *Moravské noviny*. Noviny byly psány německy a i když zprvu nebyly myšleny ryze proněmecké, postupem času se díky jeho šéfredaktorovi Antonínu Kožíškovi, který za dob okupace kolaboroval s německým režimem, staly povolné režimu.¹⁷⁶

Co se týče přímo německého tisku, vycházela v Brně tři německá periodika. *Morgenpost*, *Tagesbote*, které po přejití pod nacistické nakladatelství změnilo název na *Volksdeutsche Zeitung*, tento název se v roce 1940 změnil na *Brünner Tagblatt*. Třetí deník byl *Mährisches Tagblatt*, jehož místo vydání přešlo v roce 1938 z Brna do Olomouce. *Brünner Tagblatt* poté vycházel do dubna 1945.¹⁷⁷

Deník *Brünner Tagblatt*, byl jedním z hlavních deníků protektorátního Brna. Jako téměř jediný dostupný zdroj, pokud nepočítám rádiové připojení, které si ale nemohl dovolit každý občan, byl tento deník jediným dostupným zpravodajem běžného občana. Před zřízením protektorátu byla jeho cena 1 K. Tyto noviny byly čistě pronacistické. Říše a Adolf Hitler jsou zde oslavováni ještě před samotným vznikem Protektorátu.¹⁷⁸ Téměř všechny články jsou věnovány jak světové, tak domácí politické scéně, které se navzájem prolínají. Další velká část je věnována reportážím a inzerci. Další součástí novin byla i rubrika pro ženy. Před válkou byla rubrika z 90 % věnována módním trendům. Po okupaci v březnu, a především po vypuknutí války v září 1939, se rubrika postupně měnila na rubriku pro německé ženy. Kdy móda a životní styl vystřídal péči o dítě a důležitost udržování čisté německé rasy.¹⁷⁹

Rozvržení článku v deníku záležela na důležitosti zpráv ze dne. Pochopitelně, že pokud se jednalo o 15. březen 1939, bylo téměř celé číslo věnováno této události. O to více

¹⁷⁵ Árijský útok. List českého árijského hnutí. Roč. 1, č.1, Brno 1940.

¹⁷⁶ KUBÍČEK, Jaromír, ŠIMEČEK, Zdeněk. Tamtéž, Brněnské noviny a časopisy, s. 184. Tato studie brněnských časopisů a novin je vydána v 70 letech 20. stol. tudíž se k jejímu obsahu, ne faktickému, musíme přistupovat s odstupem, jako ke většinové literatuře napsané v tomto období.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 185.

¹⁷⁸ Vycházím tak z prvního čísla v lednu 1939, kde je hned na titulní straně „ohlédnutí za rokem s vůdcem“. *Tagesbot* 1939, roč. 89, č. 1., 1. ledna 1939.

¹⁷⁹ *Tagesbot* 1939, roč 89, č.153, 6. září 1939.

byla pak cennější reportáž, která monitorovala návštěvu Adolfa Hitlera v Brně¹⁸⁰. Tomuto okamžiku se věnovaly téměř všechny reportáže ve dvou dnech. Hlavní strana již nepatřila dění ve světě, ale návštěvě Hitlera v Brně. K dokreslení atmosféry byla pak doložena nejméně na jednu stranu fotografická dokumentace, která monitorovala nejen cestu Hitlera na radnici, ale i samotné přivítání s tamní již ustanovenou místní správou v čele s Oskarem Judexem. Všechny velké akce pořádané v rámci místní skupiny NSDAP byly dokumentovány v novinách často s fotoreportáží. Jednalo se o vojenské přehlídky, jedna z velkých se uskutečnila 4. dubna 1939.¹⁸¹

Dále zde byla dokumentována zasedání místní správy s jejími představiteli. Tyto akce, demonstrovaly sílu německví. Konaly v Mahenově divadle, tehdy nazývané Městské divadlo na Hradbách.¹⁸² Divadlo se stalo německým a jeho česká část souboru se přestěhovala do prostor divadla na ulici Veverí. V tomto divadle se konaly některé schůze a především se zde hrály hry německých klasiků. Divadlo se dostalo do dluhů, když nebylo finančně podporováno v pořádání představeních pro straníky a Hitlerjugend. Kvůli tomu se snížila kvalita představení. Roku 1944 bylo divadlo, jako všechna divadla v říši, uzavřeno.¹⁸³

Jednou z velkých událostí, v začátcích okupace, byla příprava Hitlerových narozenin, které se s velkou slávou konaly 20. dubna. Týden dopředu se objevovaly v novinách inzeráty na nákup vlajek, praporků, fáborků, všeho co by dotvořilo atmosféru k tomuto dni. O pár dní dříve se konal sjezd NSDAP, kde hlavním hřebem večera měla být řeč pronesená župním představitelem Hugem Jurym.¹⁸⁴

Avšak hlavním místem k setkávání německé menšiny v Brně byl již od roku 1891 *Německý dům (Deutsches Haus)*, který stával na Moravském náměstí. Zde se scházeli Němci z Brna a jeho okolí. Za dob okupace se zde pořádaly sjezdy, kulturní akce, všechna setkání německých nacistických skupin od místní skupiny NSDAP po Hitlerjugend. Nejen zdi Německého domu byly svědky přehlídek moci. Pro projev německé velikosti byly důležité vojenské přehlídky. V Brně jsou dvě místa ideální k těmto příležitostem. Je to Náměstí Svobody v centru města a Zelný trh. Dalším místem, kde bylo vidět velkého německého

¹⁸⁰ Po návštěvě Adolfa Hitlera v Brně bylo aspoň v každém druhém čísle prosba o jakoukoli fotografii z tohoto dne.

¹⁸¹ Tagesbot, 1939, roč. 89, č. 40, 15. dubna 1939.

¹⁸² Tagesbot, 1939, roč. 89, č. 40, 15. dubna 1939.

¹⁸³ BRUMMER, A. KONEČNÝ, M. Brno nacistické, s. 83.

¹⁸⁴ Tagesbot, 1939, roč. 89, č. 40, 15. dubna 1939.

ducha, kromě Německého domu, byl Dům umělců (spolku Kunstverein), jenž sloužil, jako hlavní sídlo německé propagandy na poli uměleckém.¹⁸⁵

Velký díl novin Tagesbott zabíraly inzeráty brněnských obchodníků. Od nabízení odznaků s hákovým křížem, po prodej obrazů s Hitlerovým portrétem, po inzercce kaváren, hotelů, restaurací a kin. Mezi schválená kina, která promítala německé filmy, patřilo kino Scala, Metro, Studio, Central, Kapitol.¹⁸⁶ Po okupaci se mnoho kaváren snažilo nalákat novou klientelu. V meziválečném období patřilo mezi významnou klientelu brněnských kaváren, díky které byly kavárny místem sestávání intelektuálů ze všech oblastí kultury a vědy, Židé.¹⁸⁷ I přes válečné útrapy byla návštěva kavárny, či jiného kulturního zařízení, důležitou součástí života, který alespoň na pár hodin byl mimo hrůzy války. Ale musíme vzít v potaz, že válka, nebo spíše to co představovala, byla pro německé obyvatelstvo jen krok k lepší budoucnosti. Proto bylo důležité navštěvovat ty správné podniky, kde se o této budoucnosti dalo nerušeně uvažovat.¹⁸⁸

Jak jsem již podotkla, nedílnou součástí kavárenské kultury byli Židé. Jejich vyloučení z veřejného života obstaraly norimberské zákony, které u nás začaly platit od vzniku Protektorátu. Proto bylo pro některé kavárny více žádoucí nalákat novou klientelu a k tomu měl sloužit např. stručný ale vše říkající inzerát brněnské kavárny Savoy: „Kaffehaus Savoy, rein arisch“.¹⁸⁹ Mezi další oblíbené a inzerující podniky, které sázely na německou klientelu, patřily např.: Restaurace Kittel na ulici Koblížná, Restaurace Linde na Dominikánském náměstí, Café – Restaurant Lido, Vinárna Marischler na ulici Vranovská, Modrá hvězda v ulici U městského dvoru, Café a restaurace v Německém domě a mnoho dalších.¹⁹⁰

Dalšími místy k setkávání byly též restaurace a kavárny v brněnských hotelích. Jejich výstavba započala již v druhé polovině 19. stol., ale jejich návštěva byla prestižní i v době válečných. Byly např. hotel Padowetz, Grand hotel, který v té době byl považován za jeden

¹⁸⁵BRUMMER, A. KONEČNÝ, M. Tamtéž Brno nacistické, s. 144.

¹⁸⁶ Jediné kino Scala se zachovalo do dnešní doby.

¹⁸⁷ KUDĚLKOVÁ, Lenka. „Zlatá“ éra brněnských kaváren Příspěvek k brněnské architektuře dvacátých a třicátých let 20. století. In: Hitorica Pragensia: historický sborník Muzea hlavního města Prahy, č. 4, 2009, s. 80.

¹⁸⁸Tagesbot 1940, roč. 90, č. 60, 25. června 1940.

¹⁸⁹ Tagesbot 1939, roč 89, č. 25, 23. března 1939.

¹⁹⁰ Tagesbot 1940, roč. 90, č. 60, 25. června 1940.

z nejlepších hotelů v Brně a každá velká návštěva, zde byla ubytována. Dále pak hotel Neuhauser. Všechny tyto hotely byly již od svého počátku v německých rukou.¹⁹¹

Kromě kavárny Savoy němečtí obyvatelé Brna mohli chodit na dobrou kávu do kavárny Era, Zemanovy kavárny neboli Pavillonu, která byla jedním z klenotů funkcionalistických staveb v Brně. Navštěvovali kavárnu, která ani název neměla, ale u obyvatel se označovala jako Zemský dům. Kroky naopak nesměřovaly do kavárny Esplanade, která zůstala jako jediná židovská kavárna otevřena i po roce 1939. Kavárna Rotter, dříve kavárna Biber, jejíž majitel, zřejmě proti svým antifašistickým názorům, musel kavárnu opustit. Navštívena mohla být také kavárna/cukrárna Kolbaba, která své zákusky nabízela hostům od roku 1938 a jako jedna z mála kaváren se dochovala i do dnes.¹⁹²

¹⁹¹ ALTMAN, Karel. FILIP, Vladimír. Brno/ Brunn. Zájezdní hostince a hotely/ Gasthäuser und Hotels. Brno 2012, s. 83.

¹⁹² KUDĚLKOVÁ, L. „Zlatá“ éra brněnských kaváren, s. 80.

10. Sociální a hospodářská péče o etnické Němce

Další věc, která měla podporovat německé obyvatelstvo v rámci germanizace, byla tzv. podpora etnických Němců. Ta měla sloužit i nejen pro ty, co se k německému národnosti už přihlásili, i jako jakési lákadlo pro ty, kteří ještě váhají. Hospodářská podpora se týkala výhod ubytování, což zahrnovalo arizaci židovského majetku a jeho předání do německých rukou.¹⁹³

Bylo nutné vytvořit bytové prostory jak pro úředníky z říše, tak i pro místní, kteří se s moci teprve dostávali, ale jejichž bytová a společenské situace si vyžadovala, aby žili podle ní. K tomuto účelu sloužily arizované byty. Bylo běžné zabrat byt, i jejich majetek. Jejich židovští majitelé si mohli odnést jen osobní věci do určité váhy, neboť většina z nich byla později předvolána do transportu a tam byl dán váhový limit.¹⁹⁴

Byla zřízena tzv. Ústředna pro židovské vystěhovalce, která byla ustanovena v červenci roku 1939. Její název se posléze změnil na Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky. Pracovníci této ústředny procházeli všechny zabavené byty a dělali jejich soupis i s majetkem. Načež starost o tyto byty spadala do kompetence oberlandrátů. Ti měli k nim přístup a určovali jejich rozdělení. Výjimku v tomto případě tvořilo Brno, kdy toto prováděla sama ústředna.¹⁹⁵

O tyto byty a zvláště o majetek byl přirozeně velký zájem. Avšak ani i v tomto ohledu se ne vždy dostalo na všechny. Platilo, kdo měl větší moc a mohl daného rozhodovacího úředníka lépe podplatit, dostal své. O tomto se jednalo ve hlášení z Ivančic. Bylo zde uvedeno, že německé obyvatelstvo se potýká s těžkostmi v tomto obvodu, neboť přisun zabaveného majetku je nedostatečný a o pro německé občany se nic moc nedělá. Mluví se zde o neschopnosti vedení místní skupiny NSDAP. Věci ze zabaveného majetku, které mají cenu a jsou kvalitní, často mizí ještě dřív, než se dostanou mezi německé občany. Na

¹⁹³ NOVOTNÝ, R. Řešení. RKP

¹⁹⁴ SEDLÁKOVÁ, Monika. „Burza“ s židovskými byty – součást protektorátní bytové politiky. In: Evropská velkoměsta za druhé světové války: každodennost okupovaného velkoměsta. Praha 1939 – 1945 v Evropském srovnání. Praha: Scriptorium 26 (2007), s. 208.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 208

obyvatele Ivančic se dostanou jen „podřadné“ vybavení. K tomuto přidává ještě jeden, že české obyvatelstvo toho ještě využívá.¹⁹⁶

V hlášení SD z května 1940 se psalo bytové krizi následovně. V Horních Heršpicích německá šestičlenná rodina obývá jednu místnost v přímé blízkosti továrny na mýdlo. Je spousta německých rodin, kterých bylo na tom, co se týče bytových prostor, ještě hůře. Někdy v jedné místnosti bydlí až 10 lidí na 3 postele. Jiný případ pojednává o těhotné ženě, která žila v naprosto nevyhovujícím plesnivém a mokvajícím pokoji. Kvůli těmto podmínkám se hojně rozšířila i nákaza tuberkulózy, protože lidé v zimě neměli v bytech žádné topení. Jedna rodina dokonce musela žít ve stanu. Proto bylo více než žádoucí tuto situaci změnit a začít podporovat právě německé rodiny a jejich příslušníky.¹⁹⁷

Úřad, který vykonával činnost podpory Němců, na ústřední úrovni, byl ÚŘP. Nižší instanci potom zastupovaly příslušné oberlandráty s pomocí místní skupiny NSDAP, kterým byly nápomocné i jiné organizace BdO, VDA atd. Právě proto byl na ÚŘP v roce 1940 založen fond na podporu němectví (*Volkstumsfond*, nebo *Deutschtumsfond*).¹⁹⁸

S pomocí tohoto fondu byly financovány všechny aspekty veřejného i soukromého života pro německé obyvatele. V záběru bylo, školství, kultura (divadlo, kina, veřejné knihovny, německé domy apod.) zdravotnictví. Nedílnou součástí bylo potom příspěvek na nacionální účely. Úřady se snažily, aby stále přibývalo německých podnikatelů a obchodníků, ale aby byl na trhu ponechán co nejmenší prostor českým.¹⁹⁹

Co se týče podnikatelů, byli to např. majitelé hotelů, hospod a hostinců. Ve zprávě SD bylo hlášeno, že jak v Jihlavě, tak v Brně je velký nedostatek německých hotelů a hostinců, který by německé obyvatelstvo mohlo navštěvovat. A pokud se již ve městech vyskytují, jsou to pouze malé podniky.²⁰⁰

Tyto příspěvky byly nedílnou součástí podpory místních nacionálně socialistických skupin. Ty svůj úkol, obranu a především propagaci němectví braly nanejvýš vážně, a proto bylo nutné tyto počiny i náležitě financovat. Jak jsem výše psala, místní skupina NSDAP byla

¹⁹⁶ MZA Brno, B254, Oberlandrát Brno, sign. Jd Sa, Zpráva okresního hejtmana v brně, 16. září 1942.

¹⁹⁷ Hlášení SD květen 1940. NA Praha URL:< //web.nacr.cz/sd/>

¹⁹⁸ NOVOTNÝ, R. Řešení, RKP

¹⁹⁹ Tamtéž, RKP

²⁰⁰ Hlášení SD červenec. NA Praha URL:< //web.nacr.cz/sd/>

jedním z článků, které finance z německého fondu hojně využívaly. Do jejich režie patřily téměř všechny stránky veřejného i soukromého života obyvatel. Jiné organizace, které měly nárok na říšskou podporu, byl např. svaz BdO (Bund Deustcher Osten)²⁰¹. Tato organizace žádala, aby bylo přispěno 27 000 RM na účely k provozu jejich budovy. O tento příspěvek organizace žádá, neboť měsíční příspěvek jejich členů 10 RM na vedení budovy v ulici Trnitá 8, nestačí. Řízení této půjčky se táhla dlouhé měsíce a bohužel ze záznamu není jasné, zdali byla půjčka poskytnuta.²⁰²

Ale podpora se netýkala jen věcí, na které svou velkou finanční sumou žadatelé nestačili, mnohdy se jednalo o částky téměř zanedbatelné a na věci, které by si např. správní úřad mohl pořídit z vlastních prostředků. Jako to bylo např. na úřadu v Modřicích. Cena za výstavbu a vybavení kanceláře byla 2 200 RM, kdy z toho bylo úřadem žádáno o 2000 RM z fondu. Podobný případ se týkal i Moravan, kdy bylo žádáno o 8 818 RM na vybavení kanceláří. Z tohoto fondu, se snažila těžit spousta obcí. Bylo jedno, jestli se jedná o zanedbatelné částky několika set korun na běžné kancelářské vybavení, nebo o přestavbu a nábytek kanceláří, kde se cena šplhala již přes několik desítek tisíc korun.²⁰³

Dále byla z fondu podporována kulturní a volnočasové zařízení, jako např. tělovýchovné spolky, divadla, knihovny, kina a jiné. Zaměříme se nyní na tělovýchovné spolky. Nacistická ideologie velice podporovala sport. Fyzická síla a zdatnost byla vnímána jako nedílnou součástí německého ducha a německé rasy.

Proto byla fyzická zdatnost podporována nejen v tělovýchovných spolcích ale i ve všech nacionálních spolcích, jako byl např. Hitlerjugend. Na podporu sportu bylo na začátku roku 1941 poskytnuto celkem 68 400 RM, celkem 15 tělovýchovných spolků v Brně a okolí (přírozně těm, které o to požádaly). Částky, které byly poskytnuty, se lišily. Celých osm organizací nevyčerpalo žádné prostředky z fondu a tak z 68 400 RM bylo využito pouhých 28 340 RM.²⁰⁴

Jak moc byl sport v očích okupační vlády a zvláště v nacistické ideologii důležitý, je možné vnímat i z nabídky na obnovení sportovní haly v Modřicích. Vezmeme-li v úvahu, že

²⁰¹ Svaz Němců z východu.

²⁰² MZA Brno, Oberlandrát Brno, sign. A 402, zpráva BdO, 3. prosince 1943.

²⁰³ MZA Brno, Oberlandrát Brno, sign. A 402, zpráva ÚŘP, 4. května 1943.

²⁰⁴ MZA Brno, Oberlandrát Brno, sign. A 403 -1, 12. února 1941. Největší příspěvky získal tělovýchovný spolek v Modřicích (Turnverein Mödrütz) celých 14 000 RM a německý tělovýchovný spolek Brno (Deutschen Sportverein Brünn).

se jedná o léta, kdy byly téměř všechny finance státu vydané na válečná tažení, je až s podivem, kolika penězi se financovaly tyto organizace. Stavební práce Modřické haly, byly vyčísleny na 85 508 Kčs. Samotné vybavení haly, což zahrnovalo především nářadí, bylo odhadnuto na 57 191K.²⁰⁵

Dalšími hojně podporovanou oblastí byla kultura. Kulturní domy, německé domy, kina, divadla, knihovny a v neposlední řadě německé školství, kterému jsem se věnovala v předchozí kapitole. Mezi první bych zařadila příklad ve výstavbě německých knihoven a to v: Modřicích, Moravanech, Dvorské, Adamově, Zastávky u Brna, Ivančicích, Kanicích, Tišnově, Jevíčku, Uherském Hradišti a Strážnici. Tyto knihovny měly vzniknout z iniciativy BdO. Nefinancovaly se jen knihovny jako stavby, ale nákup samotného inventáře. Ze zpráv bohužel nevyplývá, o jaké žánry knih šlo. Jsou pouze částky, o které obce, nebo např. příslušné supiny NSDAP žádají.²⁰⁶

Dále byly financovány proměny divadel na německá, jako např. německého divadla v Brně, které i když jako jedno z největších německých divadel v Brně, které hrálo za okupace jen německé hry. Toto potřebovalo často nemalou finanční podporu. Taková to situace se objevila již v roce 1940, kdy divadlo žádá o půjčku ve výši 15 000 K.²⁰⁷

V neposlední řadě se finanční pomoci měly dočkat i ty stavby, které měly sloužit jako německé domy v ostatních obcích. Německý dům v Brně, který byl vybudován již ke konci 19. stol., byl důležitým místem pro setkávání německé menšiny nejen za období protektorátu, avšak k posílení němectví bylo důležité, tyto instituce vybudovat ještě i v dalších obcích. Takový to dům např. vystaven s pomocí německého fondu v Rosicích. Zpráva z 30 prosince 1942 žádala německý fond o částku 3 794 RM. V konečném řízení, ke kterému se dopracovaly obě strany až v březnu nadcházejícího roku, bylo této stavbě přiřknuto 3 500 RM.²⁰⁸

Nedílnou součástí financování rozpočtu samotných oberlandrátů, byl příspěvek na různé sociální dávky. Příspěvky pro rodiny branců, podpora rodin s více dětmi, důchody a také podpora pozůstalým obětem bombardování. I když Brno a jeho okolí nebylo častým

²⁰⁵ MZA Brno, B254 Oberlandrát Brno, sign. A 403 -1 Oberlandrát Brno, , 14. března 1941.

²⁰⁶ MZA Brno, B254 Oberlandrát Brno, sign. A 403 -1, zpráva ÚŘP, 3. dubna 1940.

²⁰⁷ AMB Brno, HSND 1939 – 1945, sig. 32, zpráva ÚŘP, 25. června 1940.

²⁰⁸ MZA Brno, B 254 Oberlandrát Brno, sign. A 410 , zpráva ÚŘP, 30. prosince 1942.

cílem bombardování, jako např. Praha nebylo ani Brno ušetřeno těmto náletům, a to především na průmyslové budovy.²⁰⁹

Jako to bylo v případě Anežky Ch., která při leteckém bombardování továrny „Flugmotorenwerke Ostmark“ v Líšni ztratila syna a jediného živitele rodiny Jana Ch. Jeho matka požádala o příspěvek na „Úřadu zemské péče o válečné poškozence v Brně“. Anežka Ch. dostala jen peněžní dar ve výši 3000 Kčs, který obdržela od výše uvedeného úřadu. Pro další náhradu se musí dotyčná obrátit na vrchního starostu správy z příkazu Říše v Brně.²¹⁰

Součástí podpory z německých fondů zahrnovala i německé zemědělce a podnikatele tzv. říšské hospodářské pomoci. Na hospodářskou podporu bylo v roce 1940 uvolněno z říše 1. mil. říšských marek, z čehož Morava dostala 635 000 RM.²¹¹ I když byly vydány nemalé prostředky pro hospodářské účely, museli se němečtí podnikatelé a živnostníci potýkat i s něčím jiným než s nedostatkem peněz a to s nevolí a bojkotem českého obyvatelstva. Na silně českých územích byli často němečtí živnostníci všeho druhu nuceni tato území opouštět a stěhovat se kvůli německé klientele, která jejich služby využívala.²¹²

²⁰⁹ NOVOTNÝ, R. Řešení, RKP

²¹⁰MZA Brno, B254 Oberlandrát Brno, sign. P Sch, zpráva okresního úřadu Brno – venkov, 2. září 1944 . Bohužel z této zprávy není zmíněná národnost žadatelů. Aby mohl být příspěvek vyplacen, musel žadatel vyplnit příslušný formulář, který kromě základních informací, byly též informace o úmrtí příbuzného žadatele.

²¹¹ NĚMEC, P. Germanizační úsilí, s. 185.

²¹² NA Praha, STŘ 109-6/43, zpráva ÚŘP, 3. srpna 1939.

11. Interakce mezi Čechy a Němci a následný odsun německého obyvatelstva 1945

11.1. Interakce mezi Čechy a Němci

Soužití německého a českého obyvatelstva na Brněnsku nebylo pochopitelně až do zřízení protektorátu bez problémů. Avšak tyto dva tábory dokázaly spolu žít celá staletí. Jedna nebo druhá strana se cítila utlačována, Ale po vzniku protektorátu se tento „rovnocenný“ vztah změnil. Na české obyvatele bylo pohlíženo jako na občany druhé kategorie. A i když ne všichni Němečtí sousedé, se po 15. březnu 1939 změnili, bylo těžké nevnímat rozdíly, které tak německá správa prosazovala a uplatňovala.

Napětí vzrůstalo s blížícím se březnem a provokace ze strany německého obyvatelstva dále narůstaly. Např. na den hrdinů, kteří brněnští nacisté přesunuli na 12. března, z plánovaného 6. března. Nacističtí předáci a jejich přívrženci pořádali demonstrativní pochod do Brněnských Pisárek, kde se konalo shromáždění. Ještě téhož dne byla na německé promenádě v Běhounské ulici obráceně vyvěšena česká vlajka. Když se hasiči snažili vlajku spravít, asi 200 nacistických přívrženců se pod ní semklo. Začali heilovat a zpívat nacistickou hymnu. To nezůstalo bez povšimnutí českých obyvatel, kteří jako protiútok zpívali českou hymnu. Celý incident nakonec skončil potyčkou.²¹³

Celý den byl protkaný různými národnostními incidenty, a proto se brněnský policejní ředitel dr. Sobotka rozhodl předvolat předáka brněnských nacistů Karla Schwabeho. Sobotka na něj apeloval, aby své stranické soukmenovce vyzval k zachování klidu a pořádku ve městě. Dne 13. března vyšla policejní vyhláška, která zakazovala shromáždění na veřejných prostranstvích. Demontrace a potyčky mezi českým a německým obyvatelstvem pokračovaly a nabíraly na intenzitě. Definitivní konec přišel až s právě 15. březnem, kdy ochromené české obyvatelstvo nemohlo uvěřit vlastním očím, když viděli, jak německé vozy projíždějí jejich milovaným městem.²¹⁴

O interakce mezi Čechy a Němci bylo ve zprávách různých institucí mnoho napsáno. Povětšinou byla česká strana popořívána jako tyran a utiskovatel. Teror ze strany utiskovatelů, tedy Čechů se projevoval následujícím způsobem. Ze zprávy SD je popsán

²¹³ BŘEČKA, J. Příchod okupantů, s. 227.

²¹⁴ Tamtéž, s. 227.

český teror vůči Němcům, jako hrozba neboť vitríny německých obchodů byly poškozovány a německý obchod byl ze strany českého obyvatelstva bojkotován. Další případ se stal přímo v Kloboukách u Brna, německá příslušnice žádala český obecní úřad o potravinové lístky, které jí ale úřad nechtěl vydat.²¹⁵

Německý dentista v městě Břečnice musel svou živnost zavřít, neboť ve městě žilo jen 5 německých obyvatel a české k němu odmítalo chodit. Podobný osud postihl i místního zelináře, který bojkotu českých obchodníků, kteří od něj odmítali odkupovat zeleninu.²¹⁶

Všechny tyto na vzájemně sebe působící vlivy, měly dopad na obě strany po válce. Vnímání odsunu německých obyvatel nejen z Brněnska, ale z celého území ČSR je dodnes dosti sporné. I když se dnešní výzkum na tuto problematiku dívá s odstupem a s novými poznatky, existují odlišné názory na tyto poválečné dny.

11.2. Odsun německého obyvatelstva 1945

V Brně žilo koncem války přibližně 58 375 Němců, z nichž asi 60 % opustilo území města ještě před osvobozením.²¹⁷ Byli to většinou ti, kteří sympatizovali s režimem. A s blížícím se postupem sovětských vojsk si byli vědomi, že pokud by ve městě zůstali, byli by vystaveni hněvu a nevoli místních obyvatel. Stejně tak jako Židé byli označeni Davidovou hvězdou, tak byli Němci označeni páskou s písmenem „N“, toto označení nemělo sloužit jako hanlivé označení, ale pouze jako orientační. I když pokud vezmeme v úvahu, každé označení odlišující jedince, není zrovna k jeho prospěchu.²¹⁸

A i když i v těchto dnech byla snaha, aby byly národnostní problémy řešeny bez osobních záští a vášní, je podle mého názoru pochopitelné, že ti, kteří si prožili hrůzy války, měli v sobě tolik zášti, která se projevila na ty, kteří jim hrůzy připomínali. I když si ve městě místní národní výbor snažil zajistit pořádek pomocnými skupinami, střetům nešlo zabránit. První problém nastal v tom, že mnoho Němců, kteří neopustili město, žilo v lepších podmínkách než čeští obyvatelé. Němci bydleli, na rozdíl od českých spoluobčanů,

²¹⁵ Hlášení SD, září 1940, NA Praha. URL:< //web.nacr.cz/sd/>

²¹⁶ NA Praha, STŘ 109-6/43, zpráva ÚŘP, 3. srpna 1939.

²¹⁷ ŽAMPACH, Vojtěch. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1.6 – 7.7. 1945. Brno 1996, s. 177.

²¹⁸ Kolektiv autorů Němci ven! Die Deutschen raus! Brněnský pochod smrti 1945, Praha 2001, s. 100 Tato kniha je svým obsahem poněkud sporná od titulu Vojtěch Žampacha viz. výše, nebo Tomáše Staňka, který se vysídlením obyvatel věnoval v několika studiích. Ale i tento odlišný pohled na věc, je dobrý pro srovnání s jinými, odbornějšími studiemi, které více sázejí na fakta než na osobní dojem.

v lukrativních lokalitách a mnoho českých rodin se musí spokojit s polo rozbitými přístřešky.²¹⁹

Tyto a ještě další z mnoha argumentů vedly k tomu, aby došlo co nejdříve k vypořádání s německými obyvateli. To, že mělo dojít k odsunu německých obyvatel, byla otázka, která byla řešena i na poli mezinárodního práva. Nejen Československo patřilo k zemím, kde byla silná německá menšina. Otázka divokého odsunu na Brněnsku není zcela tak probádaným tématem, jako např. v Čechách, jejíž problematikou se hojně zabýval historik Tomáš Staněk.²²⁰ Nejvíce diskutovanou událostí odsunu brněnského německého obyvatelstva, je pochod do tábora v Pohořelicích. Tzv. „pochod smrti“ je dodnes velmi diskutovaným tématem a historici, kteří se jím zabývají, mají na něj odlišné názory podle toho, z jaké strany tuto problematiku zrovna posuzují.²²¹

Den odsunu připadal na 30. května 1945. Podílela se na něm skupina zaměstnanců závodu Zbrojovka Brno. Ti se domáhali na ředitelství bezpečnosti, aby akce odsunu byla provedena téhož dne. Bylo jim sděleno, že akci nemohou provést sami a že musí být informovány příslušné orgány, jako např. národní výbor. Dále bylo zapotřebí stanovisko ministerstva vnitra a také chyběla odpovídající policejní síla, která by odsun řídila. To však úderné skupině, jako vysvětlení nestačilo. Vyhrožovala, že pokud nezasáhne místní správa, vezmou odsun do vlastních rukou. Tato výhrůžka byla brána vážně, a proto bylo rozhodnuto, provést odsun s příslušníky bezpečnosti ještě téhož dne večer. Vše se odehrálo ve velkém spěchu a odsunutí občané si s sebou směli vzít jen věci denní potřeby. Odsun byl směřován k rakouským hranicím.²²²

Jak samotný odsun na Brněnsku probíhal, na to je pohled historiků a badatelů rozdílný. Jedno je však nezpochybnitelné. Ať už se na tento problém díváme z jakékoli strany, měli bychom k němu přistupovat s určitou empatií a nadhledem, neboť jde o obyčejné lidi, kteří vlivem mocenského boje ztratili svůj domov a zázemí.

²¹⁹ ŽAMPACH, Vojtěch. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945, s. 177.

²²⁰ STANĚK, Tomáš. Odsun Němců. Praha 1991.

²²¹ ŽAMPACH, Vojtěch. Tamtéž, s. 177.

²²² A právě v tomto bodě dochází u badatelů událostí brněnského odsunu k rozdílným názorům. Jedni tvrdí, že chování během cesty k hranicím bylo otřesné a padlo na něm přes 1700 obětí. Viz. kolektiv autorů Němci ven! Ve srovnání s Žampachem, který se přiklání spíše k tomu, že obětí bylo, ale nepočítali se na tisíce. ŽAMPACH, Vojtěch. Tamtéž, s. 185.

12. Závěr

Na začátku práce jsem si stanovila témata, zjistit jak bylo německé obyvatelstvo zapojeno do chodu protektorátní správy na Brněnsku a jak vůbec probíhal život v protektorátních letech. Zvláštní zřetel jsem potom věnovala germanizaci národnostního ostrova na Brněnsku. I když nebyl podíl německé národnosti v Brně a jeho okolí zvláště vysoký, snahy o co možná největší podíl moci v německých rukou, byly na tento poměr úspěšné.

Vezmeme-li v potaz rozložení německého obyvatelstva na území Jihomoravského kraje, bylo jejich rozložení nerovnoměrné. Nacházely se zde oblasti s poměrně silnou německou menšinou jako např. národnostní ostrov na Brněnsku, Vyškovsku, dále pak bylo německy národnostně silné, Znojmo, Mikulov a Slavonice. Z tohoto důvodu byla Morava v očích německých úředníků vhodným místem pro úspěšnou germanizační politiku. I přes tyto všechny pozitiva, stálo jim v jejich úsilí několik překážek.

V otázce germanizace se úsilí okupačních úřadů zaměřilo na české obyvatele. Dotyčný se mohl ucházet o německou státní příslušnost dvěma způsoby. Ve zkratce by se první cesta dala shrnout do dvou bodů: aktivní účast na nacistické politice a dobrý rasový profil. Druhá cesta vedla sňatkem s osobou německé národnosti. Není mým úkolem hodnotit, jaká z těchto cest byla ta snadnější.

Než se plně nacistická vláda etablovala do místní správy, byla germanizace hojně podporována a úředníci byli k hodnocení jednotlivých případů loajální. Postupem času však bylo zjištěno, že i když germanizační politika má být podporována v co v největším měřítku, je nutné žádosti, které jsou na hraně, nebo nevyhovují, odmítat. U některých případů, Brněnsko nevyjímaje, to probíhalo následovně. Jedinec, který neměl dobrý rasový profil a chtěl uzavřít sňatek s osobou německé státní příslušnosti, která byla shledána také nevyhovující, bylo navrhuto, aby ten, kdo z páru zastupuje německou stranu, se vzdal své státní příslušnosti. Jinak by povolení k sňatku nebylo vydáno. Na druhou stranu tu byli ti, kteří byli úřady vytipováni, jako vhodní kandidáti pro německou státní příslušnost a žádost jim byla sama nabízena. I když německé obyvatelstvo disponovalo značnými výhodami, které ve válečných letech znamenaly hodně, žádost odmítli. Jako např. menší podnikatelé v obcích, kde se nacházela slabá německá menšina. Jejich přijetí německé státní příslušnosti, by znamenalo ztrátu klientely.

Německé školství mělo na Brněnsku poměrně hustou základnu. V samotném Brně jich bylo mnoho a vznikly nejen před vznikem samotného protektorátu, ale i před vznikem Československa. Tato situace byla i v obcích, kde se vyskytovala silná německá menšina. Šlo o obce v soudních okresech Židlochovice a Ivančice. V těchto oblastech se vyskytovala aspoň jedna německá obecná škola a hlavní škola. I když byl počet německých obyvatel omezen právě jen na větší obce v těchto politických okresech, bylo němectví ve školách hojně podporováno. To souviselo se získáváním českých dětí do německých škol. Možná právě proto byl počet českých dětí v německých školách mnohdy větší.

I za války, bylo nutné podporovat běžný kulturní život. Po okupaci se život ve městech změnil. České obyvatelstvo se odsunulo na druhou kolej a každý, kdo dával najevo sympatii s nacistickou okupací, si rázem polepšil. Nejen domácím Němcům, ale také pro ty, kteří přicházeli z říše, se museli místní živnostníci a obchodníci se přizpůsobit. Kulturní zařízení, jako byly divadla a kina, a jejich následovné podřízení německým úřadům, pak byla jen další součást germanizace. Hlavním místem pro setkávání Němců byly tzv. Německé domy. Na Brněnsku byl jeden z hlavních Německý dům v Brně, který stával na Moravském náměstí. Z pramenů však víme, že se jeden nacházel i v Rosicích u Brna. Tyto domy zajišťovaly veškeré vyžití po kulturní i výchovnou stránce.

Otázka sociální, zdravotní a hospodářské sféry byla na Brněnsku horší než ostatní sféry veřejného života. Vyplývá tak z mnoha zpráv SD. Německé obyvatelstvo, jak bylo v těchto zprávách uvedeno, bylo diskriminováno ze stran českých obyvatel. Konkrétní příklady jsem uvedla téměř ve všech kapitolách. Co se týče otázky zdravotní a sociální, bylo na tom Brněnsko neuspokojivě. Německých zdravotnických zařízení byl nedostatek, to stejné platilo i o německém personálu. Tímto vznikaly konflikty jak ze stran německých pacientů, kteří se často stěžovali, že jim personál v nemocnicích, nevyjímaje doktory, odmítá poskytnout kvalitní péči, tak ze strany samotných zaměstnanců, kdy čeští pracovníci bojkotovali německé kolegy.

Hospodářská problematika na tom byla obdobně. I když byli němečtí zemědělci a podnikatelé podporováni tzv. říšskou hospodářskou pomocí, bojkot českých obyvatel je mohl donutit své působiště opustit a přestěhovat se do přívětivějšího prostředí, povětšinou se silnou německou komunitou. Naopak tomu bylo s podporou tzv. etnických Němců. Tato část financování německých spolků, obcí atd. byla hojně využívána. Např. na obecním úřadě

v Modřicích bylo poskytnuto 2000 RM vybavení kanceláře, což v sobě zahrnovalo nábytek ale i drobnější položky.

Samotnou problematiku interakce mezi Čechy a Němci jsem postihla v poslední kapitole jen krátce, neboť jednotlivé příklady jsem uváděla v předešlých kapitolách, vždy k dané problematice. Nemohu ale z toho vyvozovat závěry, že soužití Čechů a Němců na Brněnsku bylo nesnesitelné, jak by se mohlo ze zpráv SD, oberlandrátu nebo např. zemského prezidenta, zdát. Byla to, podle mého názoru, spíše tendenčnost zpráv, od kterých se očekávalo, že budou podobné informace obsahovat. Zakončení práce jsem věnovala ohlédnutí za koncem života Němců v Brně.

Závěr svého bádání bych zhodnotila následovně. Myslím, že se mi podařilo najít uspokojivé odpovědi na to, jak probíhal život Němců v Protektorátním Brně a jeho okolí. I když jsem se mnohdy setkala s tím, že přesnější zprávy chyběly. Archivní materiály obsahovaly něco jiného, než měly podle inventáře obsahovat. To se týkalo zvláště materiálů, které byly až při mém výzkumu foliovány. Pokud to jen bylo možné, zaměřila jsem se, v jednotlivých kapitolách nejen na samotné město Brno, ale i jeho části, Židlochovice, Ivančice. Politický okres Klobouky, jsem nezahrnula, neboť ten byl, co se týče německé menšiny hluboko pod průměrem.

Věřím, že i přes některé nedostatky, které tato práce může obsahovat, je její obsah přínosný a některá témata z kapitol mohou být více rozvedena, zvláště pak v přesnějším zpracování právě okolí Brna. Co se týče archivních materiálů, bohužel jsem se svými možnostmi a znalostmi se musela mnohdy spokojit jen s obecnými směnicemi. Přesto doufám, že obsah práce bude přínosný pro další badání v této oblasti.

13. Resumé

The objective of my research paper was to chart German population in a so-called ethnic island of Brno region between the years 1939-1945. The focus of my research was both the South Moravian metropolis Brno and its adjacent parts Brno-country and political districts Ivančice, Želešice, and Klobouky.

On March 15, 1939, the remainder of Czechoslovakia turns into the newly founded Protectorate of Bohemia and Moravia. Change occurs for all of the citizens: this also includes the population at Brno. Accustomed to the coexistence with the Germans, they had undoubtedly belonged to the same local culture. However, the role of the Germans changes with the arrival of the occupation troops. They are no longer just a minority which once complemented the local population. After the occupation, they become an important and integral component of the German administration of germanization. That in itself includes not only the germanization of the bureaucratic apparatus, but also the citizens.

These issues are linked to the question of nationality, and specifically, to the people's ability to obtain German nationality. Additionally, my research is focused on mixed marriages and marriage applications processed by the RuSHA office.

Despite being at war, social life is not restricted. German schools have had a long tradition at Brno region. Hence, education is not to be halted as it serves as the means for germanization. Not only did the German houses in Brno, and its adjacent areas, serve as meeting points for the local Nazis and their supporters, but local cafes and theatres, both of which were adjusted to the new clientele, were also suitable locations to distract from everyday life.

There was no aspect of life of German citizens that the Nazi government would leave without support. Consequently, the German citizens were supported in the area of economy and ethnic support. Nonetheless, not everything was easy for the Germans. They had to contend with the Czech citizens, who often strongly protested against the new order, and also with unsatisfactory medical care conditions.

The results of my research show the integration of Germans into the German administration and into Brno's social/public life was successful, despite their initial smaller numbers within the population that had, however, grown due to strong germanization.

14. Seznam použitých zkratek

AMB	Archiv Města Brna
BdO	Bund Deustcher Osten (Svaz Němců z východu)
ČSR	Československá republika
DGA	Deutsches Gesundheitsamt (Německý zdravotní úřad)
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
NSDAP	Nationalsozialistisches Arbeit Partei (Národně socialistická německá dělnická strana)
NSM	fond Německé státní ministerstvo
OLB	Oberlandratbezirk (Obvod oberlandráta)
OLR	Oberlandrat (oberlandrát – vrchní zemský rada)
RuSHA	Rasse und Siedlungshauptamt (Hlavní rasový a osidlovací úřad)
SD	Sicherheitdienst (Bezpečnostní služba)
SdP	Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
SS	Schutzstaffel (Ochranný oddíl)
SOkA	Státní okresní archiv Brno – venkov
STŘP	fond Státní tajemník říšského protektora
ÚŘP	Úřad říšského protektora
VDA	Volksbund für das deutschum im Ausland (Svaz pro němectví v zahraničí)

Obr. č. 2 Cesta A. Hitlera na brněnský magistrát, Dominikánské nám. 3, 17. března 1939

Obr. č. 3 A. Hitler na brněnském hlavním nádraží 17. března 1939

Obr. č. 4 Návštěva A. Hitlera na magistrátu města Brna 17. března 1939

Obr. č. 5 Magistrát města Brna, fotografie z návštěvy A. Hitlera 17. března 1939

Obr. č. 6 vojenská přehlídka po 15. březnu 1939, nám. Svobody

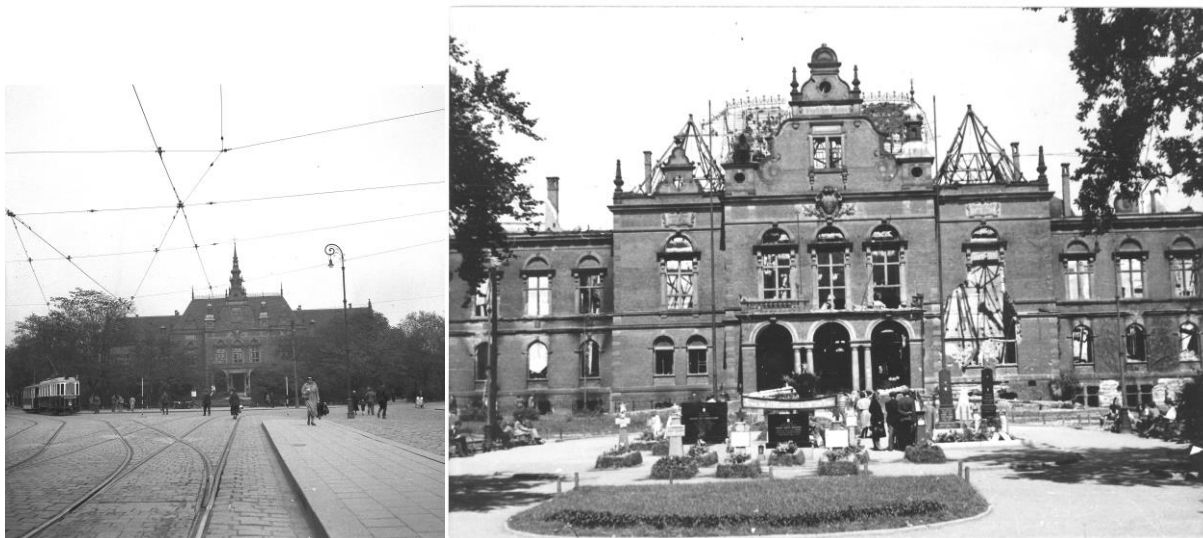
Obr. č. 7 vojenská přehlídka na Zelném trhu

Obr. č. 8 Přehlídka nacistické mládežnické organizace

Obr. č. 9 Vlevo Tělocvična pod Hradem Údolní 3, vpravo fotografie ze shromáždění v Německém domě na Moravském nám.

Obr. č. 10 Oba obr. Německý dům na Moravském nám., vpravo Německý dům před jeho demolicí 1945

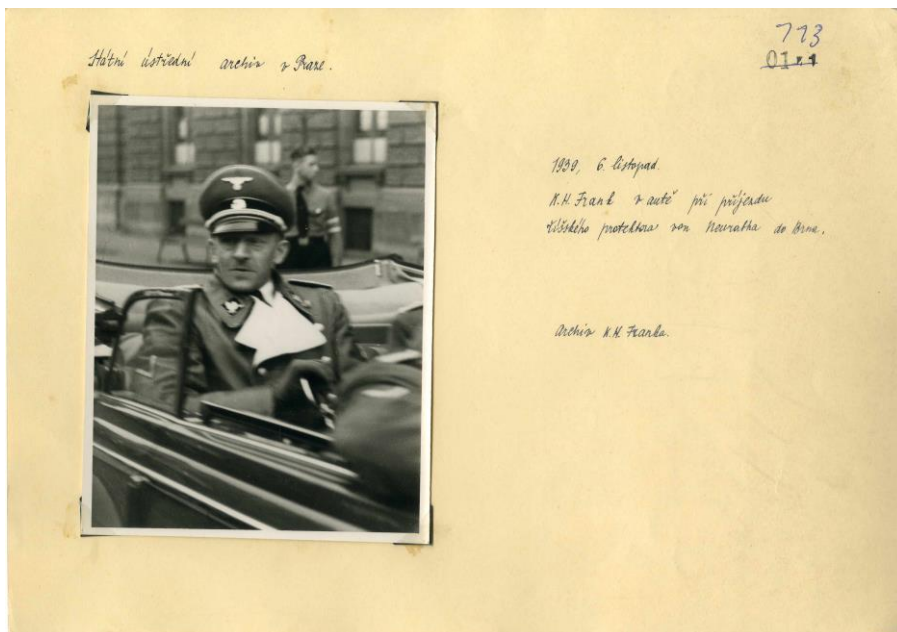
Obr. č. 11 Vlevo obr. uprostřed Karl Folta vedoucí brněnské skupiny NSDAP, vpravo vládní komisař Oskar Judex

Obr. č. 12 Karl Schwabe policejní ředitel v Brně

Obr. č. 13 Návštěva K. von Neuratha v Brně

Obr. č. 14 Návštěva K. H. Franka v Brně 6. listopadu 1939

Obr. č. 15 Shromáždění v Německém domě

Obr. č. 16 Německé jednotky přijíždějící do Brna, Moravice 15. března 1939

Obr. č. 17 Hlavní nádraží Brno, po bombardování

Obr. č. 18 Příjezd ruských vojsk, Obec Čejč Hodonín, 1945

Obr. č. 19 Prchající německé obyvatelstvo, ulice Vrchlického, dnes ulice Antonína Procházky, 1945

16. Použité zdroje informací:

Archivní prameny:

MZA Brno

- fond NSDAP – místní skupiny Brno
- fond Oberlandrát Brno 1939 – 1945 a Okresní hejtman Brno – správa z říšského příkazu 1942 – 1945
- fond Říšský protektor v Čechách a na Moravě – služebna pro zemi Moravskou. Brno 1939 – 1945
- fond Zemský prezident Brno, správa z příkazu říše

NA Praha

- fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě
- fond Německé státní ministerstvo

AMB Brno

- fond Německé školy
- Periodika

SOkA Brno – venkov

- Německá obecná škola v Kupařovicích
- Německá hlavní škola v Židlochovicích
- Německá hlavní škola v Dolních Kounicích

Tištěné prameny:

HAUKE-FOCHLER, Gustav. *Deutscher Volksboden und Deutsches Volkstum in der Tschechoslowakei*. Berlin 1937

Edice pramenů:

ČELOVSKÝ, Boris. *So oder so. Řešení české otázky podle německých dokumentů 1933 – 1945*, Ostrava 1995

Literatura:

ALTMAN, Karel. FILIP, Vladimír. *Brno: Zájazdní hostince a hotely = Brünn: Gasthäuser und Hotels*. Brno 2012. ISBN 978-80-905166-0-1.

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem: Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945*. Praha 2000. ISBN 80-7260-028-1.

BRANDES, Detlef. *Germanizovat a vysídlit: Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha 2015. ISBN 978-80-7260-310-7

BRUMMER, Alexandr – KONEČNÝ, Michal. *Brno nacistické. Průvodce městem*. Brno 2013. ISBN 978-80-7294-956-4.

BRYANT, Chad. *Praha v černém: nacistická vláda a český nacionalismus*. Argo 2012. ISBN 978-80-257-0790-6.

BRYANT, Chad. Občanství, národnost a každodenní život. Příspěvek k dějinám česko-německých smíšených manželství v letech 1938-1946. In *Kuděj: Časopis pro kulturní dějiny* 4, 2002, č. 2, s. 43-54. ISSN 1211-8109.

BŘEČKA, Jan. Příchod okupantů a 15. březen 1939 v Brně. In *Vlastivědný věstník moravský*. Brno, 51, č. 3, 1999, s. 225-232.

CIBULKA, Pavel. *Správa města Brna v zrcadle staletí. Administration of the City of Brno in the mirror of the countries*. Brno 2004. ISBN 80-7293-115-6.

- DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu. Školství, písemnictví, kinematografie*. NFA 1996. ISBN 80-7004-085-8
- FICKER, Adolf. *Die Völkerstämme der Österreichisch – Ungarischen Monarchie, ihre Gebiete, Gränzen und Inseln*. Wien 1869,
- KUBÍČEK, Jaromír, ŠIMEČEK, Zdeněk. *Brněnské noviny a časopisy. Od doby nejstarší až do roku 1975*. Brno 1976
- KUDĚLKOVÁ, Lenka. „Zlatá“ éra brněnských kaváren. Příspěvek k brněnské architektuře dvacátých a třicátých let 20. Století. In *Historica Pragensia: historický sborník Muzea hlavního města Prahy*, č. 4, 2009, s. 71-89.
- Kolektiv autorů. *Češi a Němci: dějiny-kultura-politika*. Praha 2002. ISBN 80-7185-482-4
- Kolektiv autorů. *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno 2013. ISBN 978-80-86736-36-5
- Kolektiv autorů. *Dějiny města Brna 1. [díl]*. Brno 1969
- Kolektiv autorů. *Dějiny správy v Českých zemích: od počátků státu po současnost*. NLN 2007. ISBN 80-7106-709-1
- Kolektiv autorů. *Dějiny země Koruny České I. Od příchodu Slovanů do roku 1740*. Praha 2002. ISBN 80-7185-503-0
- Kolektiv autorů. *Němci ven! Die Deutschen raus! Brněnský pochod smrti 1945*. Praha 2001.
- KÜPPER, René. *Karl Herman Frank (1898 – 1946): politická monografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*. Praha 2012. ISBN 978-80-257-0521-6
- MAKRLÍK, Václav. *Češi a Němci. Studie proveditelnosti společných dějin a budoucnosti*. Praha 2009. ISBN 978-80-86995-07-6
- MARŠÁLEK, Pavel. *Protektorát Čechy a Morava. Státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v Českých zemích 1939 – 1945*. Karolinum 2002. ISBN 80-246-0302-0
- MÜLLER, Karl, Valentin. *Deutsches Blut in Böhmen und Mähren*. In *Böhmen und Mähren im Werden des Reiches*. Praha 1943, s. 18 - 30

NĚMEC, Petr. Germanizační úsilí oberlandrátů na Moravě v letech 1939-1942. In: *Časopis matice moravské* 107, 1988, s. 183-196

NOVOTNÝ, René. „Řešení české otázky“. *Rasová a germanizační politika v Protektorátu Čechy a Morava*. Pardubice 2014. RKP

NOVOTNÝ, René. Česko-moravská pobočka Hlavního rasového a osídlovacího úřadu SS, 1941-1945. In *Moderní dějiny: časopis pro dějiny 19. a 20. století*, roč. 23, č. 2 (2015), s. 157 – 220

NOVOTNÝ, René. *Konečné řešení české otázky mezi teorií a praxí. Rasová věda a germanizační politika v Protektorátu Čechy a Morava*. Pardubice 2011

NOVOTNÝ, René. Obraz Čechů v německé rasové nauce a nacistické rasové ideologii. In *Theatrum historiae*. Pardubice, č. 13 (2013), s. 167 – 219

SEDLÁKOVÁ, Monika. „Burza“ s židovskými byty – součást protektorátní bytové politiky. In *Evropská velkoměsta za druhé světové války: každodennost okupovaného velkoměsta. Praha 1939 – 1945 v Evropském srovnání*. Scriptorium 26 (2007), s. 205 – 220

STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha 1991

ŠIMŮNEK, Michal. Poslední „Vůdcovská škola“ nacistické diktatury. Tzv. Nacionálně politický výchovný ústav Čechy“ (Nationalpolitische Erziehungsanstalt Böhmen) v Kutné Hoře, 1943- 1945. In *Acta Universitatis Carolinae: Historia Universitatis Carolinae Pragensis. Univerzita Karlova* 51, č. 1, (2011), s. 59 – 81

ŽAMPACH, Vojtěch. Vysídlení německého obyvatelstva z Brna ve dnech 30. a 31. května 1945 a nouzový ubytovací tábor v Pohořelicích 1.6 – 7. 7. 1945. In *Jižní Morava: valstivědný sborník Brno*, 32 (1996), s. 173 – 239

Dobový tisk:

Árijský útok. List českého árijského hnutí. Roč. 1, č.1, Brno 1940

AMB Brno, Tagesbot 1939, roč 89, 1940 roč. 90

Právní předpisy:

Gesetz zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre. 15. 9. RGBI. 1935 I S. 1146

Dritte Verordnung zur Durchführung und Ergänzung des Ehegesetzes, 29. 10. 1949. RGBI. I.S. 1488

Internetové zdroje:

<https://www.brno.cz/obcan/vyznamne-osoby-a-vyroci/brnensti-starostove-a-primatori/>,

Obrazový materiál:

FILIP, Vladimír. Brno 1939-1945: roky nesvobody = Brünn 1939-1945 : Jahre in Unfreiheit.. Díl I.; II.; III. Brno 2011, 2012, 2013

Moravské zemské muzeum Brno